LK
10380
gk
000
od

Kleine Schoolatlas

DER

Algemeene en Vaderlandsche Geschiedenis

(ook voor het Handelsonderwijs)

DOOR

A. L. DE BONT

VIERDE DRUK

P. NOORDHOFF — GRONINGEN

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

Gesch Wynia 4/11/91

21-6-99 Gerest. Vermeulen Grafische Afwerking

KLEINE SCHOOLATLAS

KLEINE SCHOOLATLAS

DER ALGEMEENE EN VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

(OOK VOOR HET HANDELSONDERWIJS)

DOOR

A. L. DE BONT

OUD-LEERAAR H. B. S. en H. H. S.

IN RUIM 140 KAARTEN EN BIJKAARTJES

VIERDE HERZIENE EN VERMEERDERDE DRUK

P. NOORDHOFF — 1926 — GRONINGEN

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM
LK
10380
gk

VOORBERICHT

Bij de samenstelling van dezen geschiedkundigen Schoolatlas zijn de volgende principes zoo streng mogelijk tot uitgangspunt genomen:

1e. aansluiting (wat de algemeene inrichting, de keuze der kaarten, de plaatsnamen enz. betreft) bij de meest gebruikte leerboeken;

2e. het bijeenbehoorende (van volk of tijdperk) op één blad;

3e. de voornaamste krijgs- en ontdekkingstochten, verkeers- en handelswegen in sprekende lijnen;

4e. gelijkheid van schaal (of anders geheele verhoudingsgetallen) en gelijkheid van kleur voor dezelfde landen op de verschillende kaarten.

Jaartallen zijn overal geplaatst, waar zij de studie der kaarten konden vergemakkelijken.

Dit alles ter bereiking van wat ik steeds beschouwd heb als het hoofddoel van dit werk: *de historische leerstof onzer school- en studieboeken tot een aanschouwelijke eenheid samen te vatten.*

DE VIERDE DRUK

Vijf bladen: V, VI, IX, X en XI zijn geheel nieuw gegraveerd, daar hun voorgangers mij om verschillende redenen niet meer voldeden. Door de samenvatting van de oude bladen V en VI op het nieuwe blad V moesten de bijkaartjes verplaatst worden naar de rugzijde; zoodoende behoefde geen enkele kaart te worden opgeofferd. Vermeerderd is de atlas alleen met één nieuw kaartje, aangevende den groei van Holland en Gelder (meestal ten koste van het Sticht) in de 12e—14e eeuw (achterzijde blad XV).

De Toelichtingen en het beknopt Overzicht van Handel en Verkeer kunnen den leerlingen wellicht van dienst zijn, om zich eenigszins te oriënteeren bij het raadplegen van dezen atlas.

Door het overlijden mijner Echtgenoote, *Louise G. de Bont—Bar.sse van Boecop,* verloor ik mijn trouwste medewerkster.

Arnhem, Januari 1926. A. L. DE BONT.

INHOUD.

I. De Oostersche Volken.

a. Egypte en Syrië in de oudste tijden.
b. De Israëlieten ten tijde der Koningen. Jeruzalem.
c. De Koloniën der Phoeniciërs.
d. Het Assyrische rijk.
e. Het Nieuw-Babylonische en het Medische rijk.
f. Het Perzische rijk.
g. Het Voorindische schiereiland.
Wereldkaart van Herodotus.

II. De Grieken.

a. De Grieksche kolonisatie.
b. Griekenland. Athene. De Acropolis.
c. De Grieksche stammen. De Perzische oorlogen. Thermopylae. De omstreken van Athene (Salamis).
d. De Peloponnesische oorlog.
e. Het Rijk v. Alexander den Grooten.
f. Het gebied van het Hellenisme.

III. De Romeinen.

a. Italië.
b. Rome Het Forum (de Markt) en Omgeving.
c. De omstreken van Rome.
d. De oudste bewoners van Italië.
e. De uitbreiding over Italië en de 1e Punische oorlog.
f. De 2e en 3e Punische oorlog.

IV. Het Romeinsche rijk.

a. Het Romeinsche rijk.
b. De strijd van Caesar en die van Octavianus om de alleenheerschappij.
c. Palestina ten tijde van Christus.
d. De indeeling van het Rom. rijk tijdens en na Diocletianus. De groote Volksverhuizing.

V. Eerste helft der Middeleeuwen. (476—± 1100).

De Christelijke kerk tot Gregorius den Groote (± 600).
De veroveringen der Arabieren benevens het Khalifaat in 750.
a. De Germaansche volken in West-Europa na de Groote Volksverhuizing.
b. Clovis (481—511) en Justinianus (527—565).
c. West-Europa van (± 550—± 750).
d. Europa ten tijde der Karolingen.
e. Middel-Europa in de 10e en 11e eeuw.
Tochten en rijken der Noormannen (800—1000).

VI. Tijdperk der Kruistochten (± 1100—± 1300).

Christenen en Mohammedanen bij het begin der Kruistochten.
a. Europa en Voor-Azië na den 1sten Kruistocht. De eerste Kruistochten.
b. Het koninkrijk Jeruzalem.
c. Het Latijnsche keizerrijk (1204—1261) en het Heilige Land na den Kruistocht van Keizer Frederik II. De laatste Kruistochten.
d. Gebied der Mongolen.
De Duitsche kolonisatie van 1100—1300.

VII. Tijdperk van ± 1300—± 1500.

a. Europa in de 14e en 15e eeuw.
b. Het land der Eedgenooten omstreeks 1400.
c. Het gebied der Bourgondiërs.
d. Het rijk van Ottokar van Bohemen.
De Hanze.

VIII. Tijdperk der Godsdienstoorlogen 1492—1648 (1660).

a. Europa van 1492—1648.
b. Het gebied der Hervorming na de Contra-Reformatie (± 1600).
c. De Dertigjarige oorlog.

IX. Tijdperk van 1648—1789.

a. Europa van 1648—1715.
b. De Spaansche Nederlanden van 1667—1713.
c. De Oostenrijksche Nederlanden van 1714—1794.
d. Europa van 1715—1789. Frederik II en Maria Theresia. De Poolsche deelingen.
Frankrijks gebiedsuitbreidingen van 1648—1789.

X. Het Revolutie-tijdperk (1789—1815).

a. Middel-Europa van 1789—1804. Napoleons tocht naar Egypte.
b. Parys ten tijde der Revolutie.
c. Ligny, Quatre-Bras, Waterloo.
d. Europa gedurende het eerste Fransche keizerrijk.
De gebiedsuitbreidingen der Zuidduitsche staten gedurende het Revolutie-tijdperk.

XI. Tijdperk van 1815—1866.

a. Europa van 1815—1866. Egypte.
b. België en de Duitsche-bondsgrens 1839—1866.
c. Noord-Italië (1815—'59).
d. Sleeswijk-Holstein.
Het Tolverbond onder Pruisens leiding.

XII. 1866—1914. Noord-Amerika.

De Iersche quaestie.
a. Europa v. 1866—1914.
b. De Fransch-Duitsche oorlog, 1870—'71.
c. Het Balkan-Schiereiland na het congres van Berlijn (1878). Het Balkan-S. na de beide Balkan-oorlogen (1912—'13).
d. Engelands gebiedsuitbreiding na den 7-jarigen zeeoorlog (1756—'63).
e. De Amerikaansche vrijheidsoorlog (1775—1783).
f. De aanwas der Vereenigde Staten.
g. De Burgeroorlog in de Vereenigde Staten (1861—'65).

XIII. De Wereldoorlog.

De Wereldoorlog (Overzichtskaart).
Het westelijk front. De Yser. Verdun.
Het oostelijk front.
Europa vóór en na den Wereldoorlog.
Vredesplaatsen.
De bezetting der Rijnstreken.

XIV. Ontdekkingsreizen en Koloniën.

a. Het bekende deel der aarde omstreeks 1450.
b. De groote ontdekkingsreizen en de bezittingen der Portugeezen en Spanjaarden in de 16e eeuw.
c. De koloniën der Groote mogendheden. De uitbreiding van het Russische rijk in de 19e eeuw.
d. De Engelschen in Indië.
e. De voormalige Boeren-republieken in Zuid-Afrika.
f. De Russisch-Japansche oorlog.
De verdeeling der Duitsche koloniën.
De Wereldhandel.

XV. Ons land gedurende de Oudheid en de Middeleeuwen.

a. Ons land tijdens de Romeinsche heerschappij.
b. Ons land van Clovis tot Karel den Grooten (± 500—± 800). Gouwen.
c. Lotharingen van 855—925.
d. Het Hertogdom Lotharingen van 925—± 1100.
e. De Noormannen in ons land (800—1000).
f. Kerkelijke indeeling 9e—16e eeuw.
g. De Nederl. gewesten in de 12e—14e eeuw.
h. Het gebied der Bourgondiërs.
Het Sticht, Holland en Gelder (12e—14e eeuw).

XVI. De Nederlanden van 1515—1648.

a. Europa van 1515—1648.
b. De Zeventien vereenigde Nederlanden onder Karel V en Philips II.
c. Stadhouderschappen van 1559.
d. Kerkelijke indeeling van 1559 (1561).
e. Het terrein van den opstand bij den dood van Requesens (1576).
f. De Pacificatie van Gent; de Unie's van Atrecht en Utrecht, benevens Parma's veroveringen.
g. De geünieerde gewesten gedurende het Bestand. Maurits en Frederik Hendrik als veldheeren.
h. De Republiek der Vereenigde Nederlanden na het Bestand (1621—1648).
Zeven cartons voor den 80-jarigen oorlog.

XVII. De Republiek en hare Omgeving van 1648—1795.

a. De Nederlanden van 1648—1713. Het jaar 1672.
b. De Nederlanden van 1715—1795.
c. De Omgeving der Republiek (1648—1789).
d. Europa (1648—1795).

XVIII. Ons land in den Franschen tijd (1795—1814).

a. De Bataafsche republiek van 1795—1801.
b. De Bataafsche republiek van 1801—1806.
c. Het Koninkrijk Holland (1806—1810).
d. De Engelschen in Zeeland (1809).
e. De Hollandsche departementen van het Fransche keizerrijk in 1811.
f. Napoleons rijk in 1811.

XIX. Het Koninkrijk der Nederlanden na 1815. Cartons.

a. Ons land in 1814.
b. Het Koninkrijk der Nederlanden van 1815—1839.
c. Europa na het Weener Congres (1815).
d. Het Koninkrijk der Nederlanden van 1839—1866 (heden).
e. R. K. Kerkelijke indeeling van 1853.
f. Amsterdams vergrootingen.
g. Het Binnenhof enz. in de 17e eeuw.
Ons land en de Wereldoorlog.

XX. De Nederlanders in vreemde werelddeelen.

a. Onze voormalige en tegenwoordige Overzeesche bezittingen.
b. Voormalige Nederl. bezittingen in Voor-Indië.
c. Oost-Indië.
d. Java bij de komst der Hollanders in Indië (1596).
e. De onderwerping van Java door de V. O. C.
f. Java na 1798.
g. Atjeh.
h. West-Indië.
i. Nieuw-Nederland (1610—1664).
k. Het voormalig Nederlandsch Brazilië.

TOELICHTINGEN.

I. *De Oostersche Volken.* Onder „Oostersche volken" verstaat men die, welke ingelijfd zijn bij het Perzische rijk (*f*). Voor de geschiedenis der Israëlieten raadplege men niet alleen *b*, maar ook *a*, *d* en *e*. (De plattegrond van Jeruzalem dient ook voor den tijd van Christus). Op *c* geven de lijnen, van Sidon uitgaande, het oudste handelsterrein der Phoeniciërs aan, terwijl die van Tyrus wijzen op de latere kolonisatie van en den handel op het westelijk bekken der Middell. zee. *d*, *e* en *f* toonen in tijdsorde de Oostersche wereldmonarchieën.

II. *De Grieken.* *b* dient als Overzichtskaart v. Griekenland met betrekking tot de indeeling en de plaatsnamen. Op *c* de eigenlijke Grieksche wereld, d. i. Griekenland en de kusten der Aegaeïsche zee; tevens heeft deze kaart de Perzische oorlogen, die zoo goed als geheel op dit terrein afspelen: groene lijnen — aanvallen der Perzen, roode — de latere tegenaanvallen der Grieken (hierbij behooren dus ook de bijkaartjes *d* en *e*). De terugtocht van Xenophon op I *f*.

III en IV. *De Romeinen en het Romeinsche rijk.* De vlakkleur op III *a* duidt aan, wat onder den naam Italië verstaan werd tijdens de Republiek (grensriviertje de Rubico); daarbuiten de provinciën (zie ook IV *a*). Behalve III *a* bevatten ook de plattegrond van Rome met het Forum benevens het kaartje van Rome's omstreken bijzonderheden en plaatsnamen voor de geheele Romeinsche geschiedenis. De overige kaartjes volgen die geschiedenis in chronologische volgorde. De reizen van den apostel Paulus en de zetels der patriarchen brengen in herinnering het ontstaan van het Christendom en zijn verspreiding over het oostelijk gedeelte van het Rom. rijk in de eerste eeuwen onzer jaartelling.

V. *De eerste helft der Middeleeuwen (476— ± 1100).* Op *a*—*e* de staatkundige grenzen, waarbij in de eerste plaats in het oog springt de gestadige groei van het rijk der Franken tot zijn splitsing *e* in een Romaansch deel (Frankrijk) en een Germaansch (Duitschland) benevens Italië, waarvan de moeielijke geschiedenis zonder sprongen is aangegeven. Welk reusachtig gebied door de Christelijke kerk verkregen was ± 600 en hoe dit in het zuiden inkromp voor de Mohammedaansche veroveringen in de 7e en 8e eeuw, toonen de kaartjes op de vóórzijde.

VI. *De Kruistochten* (± *1100*— ± *1300*) Op de voorzijde als inleiding het gebied van Christenen en Mohammedanen bij het begin der Kruistochten. De Kruistochten zelf op twee hoofdkaarten *a* en *c*, waarvan de eerste de rijken der Kruisvaarders aangeeft na den 1sten Kruistocht en de tweede het Heilige Land na den kruistocht van Keizer Frederik II. De hoofdkaart *a* dient tevens voor de politieke geschiedenis van het geheele tijdvak.

VII. *Tijdperk van* ± *1300*— ± *1500.* Voor Duitschland begint dit blad bij 1273 (einde van het Interregnum): de Rijkskleur paars (Luxemburgsche huis, 1347—1437); *b* ziet op den strijd der Eedgenooten (Zwitsers) tegen de Habsburgers. In Frankrijk brengt de groene kleur den Honderdjarigen oorlog met Engeland in herinnering, evenzoo het bijkaartje van de Bourgondiërs.

VIII. *Tijdperk der Godsdienstoorlogen (1492—1648).* Dit tijdperk is het eerste der Nieuwe Geschiedenis, die men gewoonlijk rekent te beginnen met de ontdekking van Amerika (1492). Op *a* Frankrijk voor den duur der geheele periode: de 4 oorlogen van Frans I en Karel V, de godsdienstoorlogen (1562—'98), de tijd van Hendrik IV, Richelieu en Mazarin. Die hoofdkaart heeft Duitschland slechts tot 1618 (tijdens Karel V telkens onlusten als gevolg der Hervorming: Boerenkrijg, Wederdoopers, Schmalkaldische oorlog). Door verschillende kleuren (groen en bruin) is aangegeven de splitsing van het Habsburgsche huis in een Oostenrijkschen en een Spaanschen tak. Op *c* de 30-jarige oorlog als voortzetting van D.'s geschiedenis. Bijzondere attentie verdient Zweden, dat zich in 1523 van de Unie van Kalmar heeft losgescheurd en nu in dit tijdperk aangroeit tot groote mogendheid.

IX. *Tijdperk van 1648—1789.* Het tijdperk, op dit blad voorgesteld, wordt beheerscht door de figu-

ren van Lodewijk XVI (*a*, benevens de bijkaart op de achterzijde) en Frederik II van Pruisen (*d*). *a* toont tevens, hoe Zweden weer al zijn overzeesche landen behalve Finland verliest (Karel XII) en het westwaarts voortdringen van Rusland en de Turken; het bijkaartje van *d* geeft het tooneel der oorlogen tusschen Frederik II en Maria Theresia, de hoofdkaart het verlies van Hongarije door de Turken en de Poolsche deelingen.

X. *Het Revolutie-tijdperk (1789—1815).* De grens tusschen de beide hoofdkaarten van dit blad (*a* en *d*) is het jaar 1804, Napoleons keizerschap. Op *a* dus de Republiek en met *b* de tijd der eigenlijke Revolutie. Het lichtgeel op de beide hoofdkaarten, aangevende de vazallanden, moet zoo worden opgevat, dat de afhankelijke verhouding tot Frankrijk zeer verschillend was en aan voortdurende veranderingen onderhevig. rood zijn hierop de voornaamste krijgstochten van Napoleon.

XI. *Tijdperk van 1815—1866.* Het opschrift van *a* is niet geheel juist: deze kaart loopt n.l. alleen tot 1866 voorzoover ze binnen het raam valt van XII *a*: daarbuiten gaat ze tot 1914. De Duitsche bond heeft groene randkleur met het oog op Oostenrijks voorzitterschap van den bondsdag te Frankfort; men vergelijke zijn grenzen vóór en na 1839 op *a* en *b*. *c* voornamelijk de Deensche oorlog van 1864.

XII. *1866—1914. Noord-Amerika.* Voor den Fransch-Duitschen oorlog van 1870—'71 vullen *a* en *b* elkander aan. Het Balkan-Schiereiland van 1878—1914 op *c* en het kaartje der achterzijde. Ter vergemakkelijking van het overzicht zijn hier alle kaarten op dezelfde schaal geplaatst, de latere Vereenigde Staten betreffende.

XIII. *De Wereldoorlog.* De uitdrukking „na den Wereldoorlog" in den titel der hoofdkaart wil zeggen: „bijgewerkt ook van 1918—heden, al is er geen verband met den Wereldoorlog (bijv. het nieuwe Ierland). Voor de vredesplaatsen: Versailles (Duitschland), Neuilly (Boelgarije), Sèvres (Turkije), St. Germain (Oostenrijk) en Trianon (Hongarije) was een apart bijkaartje noodig.

XIV. *Ontdekkingsreizen en koloniën.* De groote ontdekkingsreizen en koloniën der Portugeezen en Spanjaarden bij het begin der Nieuwe Geschiedenis (*b*) en de overzeesche bezittingen der voornaamste mogendheden vóór den Wereldoorlog (*c*) zijn op dit blad weergegeven. Wegens de mogelijkheid van grooter schaal kregen de drie bijkaarten *d*, *e* en *f* hier een plaats, hoewel zij, strikt genomen niet geheel onder den titel van dit blad vallen.

XV. *Ons land gedurende de Oudheid en de Middeleeuwen.* Voor het gemak bij het onderwijs hebben de zes bladen der Vaderl. Geschiedenis ook overzichtskaartjes Alg. Gesch. *b* bevat al de gouwen der Friezen (groen): die der Franken (geel) en der Saksen (rood) gedeeltelijk. Lotharingen (*c*), oorspronkelijk het noordelijkste der drie deelen van Midden-Frankenland, wordt later een twistappel tusschen Duitschland en Frankrijk, op *d* is het voorgoed een deel van het Duitsche rijk. De hoofdkaart (*g*) bevat de verschillende staatjes, waarin Lotharingen verbrokkeld werd; die welke gewoonlijk door een personeele unie verbonden waren, hebben dezelfde kleur. Uit *f* blijkt, hoe deze samenvoeging in één hand vooral aan Filips van Bourgondië (bruin) gelukt is.

XVI. *De Nederlanden van 1515—1648.* Op *b* is het gebied, dat Karel V bij het aanvaarden zijner regeering in de Nederlanden bezat, donkerbruin gekleurd; wat hij tot 1543 daaraan toevoegt, lichter. De drie kaartjes op dezelfde schaal: „De 80-jarige oorlog na 1576" doen zien, hoe „met vallen en opstaan" uit de 17 vereenigde Nederlanden van *b* de Republiek der Vereenigde Nederlanden van *h* ontstaan is. De cartons voor den 80-jarigen oorlog op de achterzijde zijn bijgevoegd vooral met het oog op Historische Lectuur. Een overzicht van onzen belangrijken handel in dit en het volgende tijdperk bieden *h* en XVII*c* en *d*.

XVII. *De Republiek en omgeving na den vrede van Munster (1648—1795).* Daar in het Tijdperk 1648—1795 een groot gedeelte der Vaderl. Geschiedenis buiten onze grenzen afspeelt, bevat *a* niet alleen de Republiek, maar ook haar Omgeving, op *c* en *d* nog verder uitgebreid. De scheiding tusschen *a* en *b* wordt gevormd door den vrede van Utrecht (1713).

XVIII. *Ons land in den Franschen tijd (1795—1813).* De drie bovenste kaarten, de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk Holland voorstellende, hebben nog hun afzonderlijk bruin, om de schaduw van zelfstandigheid aan te duiden, die ons land van 1795—1810 tegenover Frankrijk behouden heeft.

XIX. *Het Koninkrijk der Nederlanden.* De verschillende „tochten" op *b* hebben betrekking op den slag bij Waterloo en den Belgischen opstand. Op *c* de vijf Groote mogendheden, door wier „con-

ferenties" o.a. de Belgische afscheiding geregeld werd.

XX. *De Nederlanders in vreemde werelddeelen.* De zwaardere afscheidingslijnen duiden aan, dat dit blad achtereenvolgens geeft een Overzichtskaart (*a*), Oost-Indië (*b—g*) en West-Indië (*h—k*). *a* met de namen Oost- en Westindische Compagnie op de terreinen, waarover zich hare monopolies uitstrekken, wijst op het verband van dit blad met XVI*h* en XVII*d*.

Handel en Verkeer.

De Oudheid (d.i. de tijd tot 476) bevat drie handelsperioden. Gedurende de eerste of *Oud-Oostersche periode* (tot 500 v. C.) zijn twee uitgestrekte handelsgebieden te onderscheiden, die met elkander in verbinding staan: 1°. het Oostelijk of vastlandhandelsgebied, waarop van oudsher karavaanhandel gedreven werd van Hindostan (I*g*) in het oosten met Mesopotamië en Egypte in het westen en 2°. het westelijk of zeehandelsgebied, dat geheel beheerscht werd door de Phoeniciërs, het eerste groote handelsvolk (I*c*). Omstreeks 1100 v. C. werden dezen uit het oostelijke bekken der Middellandsche Zee verjaagd door de Grieken en nu richtten zij hun tochten naar het westelijk bekken der Middel. Zee, tot zij ook hier na een paar eeuwen verdrongen werden en wel door hunne stamgenooten, de Carthagers.

Voor de tweede of *Grieksch-Carthaagsche periode* (500—146) raadplege men II*a* en I*c*. De eerste kaart toont de vele Grieksche koloniën in de 9e en 8e eeuw v. C. gesticht, die een levendig verkeer met het moederland bleven onderhouden. Twee steden, Athene en Corinthe, vormen van dit groote handelsgebied het middelpunt, totdat na den Peloponnesischen oorlog hun plaats wordt ingenomen door Alexandrië, dat eeuwen lang een gewichtig handelscentrum blijft tot Byzantium in 330 middelpunt van het Oosten wordt.

Carthago, in 850 v. C. gesticht, beheerscht na het wegblijven der Phoeniciërs niet alleen het westelijk bekken der Middellandsche Zee, maar zijn karavaanwegen loopen zelfs tot Egypte en den Soedan (I*c*). De Punische oorlogen vernietigen dezen handelsbloei en in 146 v. C. wordt Carthago door de Romeinen zelfs geheel verwoest.

De 3e of *Romeinsche handelsperiode* (146 v. C.—476) is de laatste der Oude Geschiedenis. De oudste handelsvolken van Italië waren de Etrusken en de Grieksche koloniesteden in het zuiden (III*d*), maar de eigenlijke Romeinen voelden zich tot den handel niet aangetrokken. Deze toestand bleef zoo tijdens de Republiek, maar in den Keizertijd komt hierin groote verbetering; er ontstaat met sommige provinciën zelfs een levendig handelsverkeer, waarvan Rome het middelpunt blijft vormen.

De Middeleeuwen (476—± 1500) worden slechts verdeeld in twee handelsperioden: de eerste is de *Byzantijnsch-Islamietische* (476—1096). In den woeligen tijd na de Groote Volksverhuizing kon in het vroegere Westromeinsche rijk van handel geen sprake zijn, maar tijdens Karel den Groote komt hierin eenige verbetering. In dien tijd heerschte echter in de Middellandsche en de Zwarte Zee een levendigen en uitgebreiden handel, waarvan Byzantium het middelpunt vormde; vooral met Venetië en Genua stond deze stad in druk verkeer, maar tijdens de Kruistochten verloor het zijn beteekenis als stapelplaats der Indische waren. Ook in de groote Mohammedaansche wereld (voorzijde blad V) bloeide de handel in dezen tijd: hij strekte zich zelfs uit tot den Indischen archipel en China.

De tweede en laatste handelsperiode der Middeleeuwen heet de *Italiaansch—Hanzeatische* (1096—± 1500); zij wordt voorgesteld op blad VII en het kaartje op de achterzijde. De hoofdkaart geeft het Zuid-Europeesch handelsgebied, de bijkaart het gebied der Hanze en het tusschen de beide vorige gelegen Midden-Europeesch handelsgebied. Vooral de Hanze is tot in bijzonderheden aangegeven.

Voor ons land veraanschouwelijkt blad XV de handelsbeweging van Oudheid en Middeleeuwen. De eerste pogingen, om het verkeer te vergemakkelijken, vinden we reeds in de heerwegen en rivierdijken der Romeinen (*a*). Later in verval geraakt, werd alles weer door Karel den Groote hersteld; hierbij kwamen de vele waterwegen, die eeuwen lang van de allergrootste beteekenis geweest zijn voor handel en verkeer (*b*). Maar vooral *g* toont, hoe de bewoners dezer landen in de laatste helft der Middeleeuwen uitstekend partij wisten te trekken van de gunstige ligging hunner woonplaats: groot is het aantal handelswegen, legio de Hanzesteden. Vlaanderen, later vooral Antwerpen, verheugen zich in een ongekenden handelsbloei, die tijdens Karel V zijn toppunt bereikt; tegelijkertijd nam in Holland (vooral Amsterdam) en Zeeland de handel een hooge vlucht.

Ook de Nieuwe tijd (1500—1815) is slechts in twee handelsperioden verdeeld: de eerste, de *Portugeesch—Spaansche* periode (1500—1600), is voor-

gesteld op twee kaarten, nl. XIV*b* voor de groote ontdekkingsreizen en de bezittingen der Portugeezen en Spanjaarden in de vreemde werelddeelen, VIII voor de daarmee in verband staande handelsbeweging in Europa. Op XIV*b* zijn behalve de drie voornaamste Indische handelswegen der Middeleeuwen met verschillende kleuren voor Portugeezen (groen) en Spanjaarden (rood) aangegeven de groote ontdekkingsreizen zelf, de reusachtige overzeesche bezittingen en de daarmee gepaard gaande nieuwe handelsterreinen, door de beide natiën verworven; de Portugeezen hadden daartoe de Arabieren na zwaren strijd uit de Indische wateren verdreven, Spaansche avonturiers Midden- en het grootste gedeelte van Zuid-Amerika veroverd. Kaarat VIII toont aan, hoe de weerslag van dit alles zich in Europa doet gevoelen en de handelsbeweging zich van de Middellandsche Zee naar den Atlantischen Oceaan verplaatst heeft. Toch nadert ras het einde van dien handelsbloei: de staatkunde van Filips II (in 1580 wordt Portugal met Spanje vereenigd) drijft de Holanders en Engelschen naar Indië, waaruit de Portugeezen binnen een halve eeuw vedreven worden, terwijl door allerlei grove fouten zoowel Amerika als het moederland voortdurend achteruitgaan.

Met de tot Spanje behoorende Nederlandsche gewesten gaat het evenzoo: steeds verhoogde bloei tijdens het eerste gedeelte dezer periode onder Karel V, vooral van Antwerpen, toenmaals de drukste haven der gansche wereld, — daarna snel verval van het geheele Zuiden. In het bijzonder voor de rijke en prachtige Scheldestad zijn de eerste jaren van den 80-jarigen oorlog noodlottig: de Spaansche furie (1576) vooral vernietigt veel en Parma's inneming van Antwerpen (1585) met de daarmee in verband staande sluiting der Schelde door de Zeeuwen brengt deze stad den genadeslag toe: haar plaats wordt ingenomen door Amsterdam en Londen. In het Noorden is daarentegen de beteekenis van handel, visscherij en industrie steeds toegenomen; tegen het einde der 16e eeuw bezitten wij niet alleen een bloeienden eigen handel, maar onze schepen onderhouden zelfs het verkeer tusschen verschillende andere volken onderling: zonder veel overdrijving kan men zeggen, dat wij zijn geworden „de vrachtvaarders van Europa".

De tweede handelsperiode van den Nieuwen tijd, de *Nederlandsch-Engelsche periode* (1600—1815) wordt terecht in de eerste plaats naar ons land genoemd: immers, in den aanvang van dit tijdperk beheerscht de Republiek niet alleen den Europeeschen handel, maar ook het wereldverkeer. Van 1595—'97 ondernemen de Hollanders hunne eerste reis naar Indië en nu volgt de tijd, dat „de Hollandsche vlag werd begroet als de meesteresse ter zee", voorgesteld op XVI*h* en XVII*d*, met blad XX een overzicht gevende van onze geheele handelsbeweging uit die dagen, waarbij vooral op XVII*d* onze Oostzee- en Levanthandel in het oog springt. Blad XX vergezelt de Nederlanders in de vreemde werelddeelen en vraagt vooral aandacht voor Java en het overige reusachtige terrein der Oostindische Compagnie, tevens, hoewel in veel minder mate, voor dat der Westindische Compagnie.

Vóór Elizabeth (1558—1603) waren de Engelschen een landvolk geweest, doch tijdens hare regeering kwam hierin verandering en „zwierven de Britten weldra op alle zeeën als handelaars en vrijbuiters." Tegenover Filips II waren ze aanvankelijk bondgenooten van de Nederlandsche opstandelingen (Leicester, de Armada), doch omstreeks 1600 worden ze elkanders onverzoenlijke concurrenten, vooral in Indië, maar grootendeels door het energiek optreden van onzen Gouverneur-Generaal Koen (± 1625) worden de Engelschen teruggedrongen; weldra laten ze ons de baan geheel vrij. Ook in Europa was nu de goede verstandhouding verstoord; Cromwell's Acte van Navigatie (1651—1849) en de drie Engelsche oorlogen verdringen ons van de eerste plaats: we worden langzaam maar zeker door de Engelschen overvleugeld en de 4e Engelsche oorlog (1780—'84) brengt ons ten slotte den doodsteek toe. Ook met den anderen concurrent, Frankrijk, was toen reeds door Engeland afgerekend: het eerste land verloor zijn veelbelovende bezittingen in Amerika (Louisiana en Canada). De Amerikaansche vrijheidsoorlog (1774—'83) beroofde Engeland wel weer van zijn voornaamste bezittingen in Amerika, doch tegelijkertijd werd bijna geheel Vóór-Indië onder Engelschen invloed gebracht. Maar vooral in het Revolutie-tijdperk bleek Engelands overwicht ter zee zonneklaar, al bracht ook Napoleon door zijn Continentaal stelsel (X*d*) aan den Britschen handel enorme schade toe.

De Nieuwste Geschiedenis bevat slechts ééne handelsperiode n.l. de *Engelsch-Amerikaansche* periode (1815—heden). In dezen tijd nemen handel en verkeer, vergeleken bij vroeger, een verbazingwekkende vlucht. Engeland is bij dit, *wereld*ver-

keer (dat *alle* werelddeelen en *alle* oceanen omvat) de eerste plaats blijven innemen; het onderhoudt met zijne onmetelijke koloniën evenals met de overige wereld een buitengewoon levendig handelsverkeer. De Vereenigde Staten, de andere Angelsaksische „Groszmacht" is mede een handelsmogendheid van beteekenis, al streeft het ook het vroegere moederland nog niet op zijde.

Behalve in deze beide landen namen ook in den Duitschen bond industrie en handel een hooge vlucht, daarbij voorgegaan door Pruisen, dat de leiding had van het Duitsche tolverbond (XII*d*), welk laatste te beschouwen is als de voorbereiding voor de Duitsche eenheid. Toen deze na 1870/'71 bereikt was, werd er als het ware een nieuwe geest vaardig over het Duitsche volk: het verwierf aanzienlijke koloniën en concurreerde met zoodanig succes op de wereldmarkt, dat Engeland niet zonder bezorgdheid den nieuwen mededinger gadesloeg (Londen, New-York en Hamburg de drie grootste havens der wereld). Nog moet genoemd worden Frankrijk, dat als koloniale mogendheid op Engeland volgt, terwijl ook enkele kleine landen, bijv. Noorwegen, Nederland, Denemarken en België als handelsstaten geen slecht figuur maakten (zie de achterzijde van blad XIV).

Zóó was de toestand in 1914, maar de Wereldoorlog heeft de geschetste periode afgesloten en de verhoudingen hebben zich geheel gewijzigd. Toch is het handelsverkeer zóó kolossaal gebleven, dat een cartographische veraanschouwelijking daarvan moet overgelaten worden aan den Handelsatlas, de behandeling der bijzonderheden aan het Leerboek.

I. De Oostersche Volken.

Vierde druk.

DE OOSTERSCHE VOLKEN.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. I.

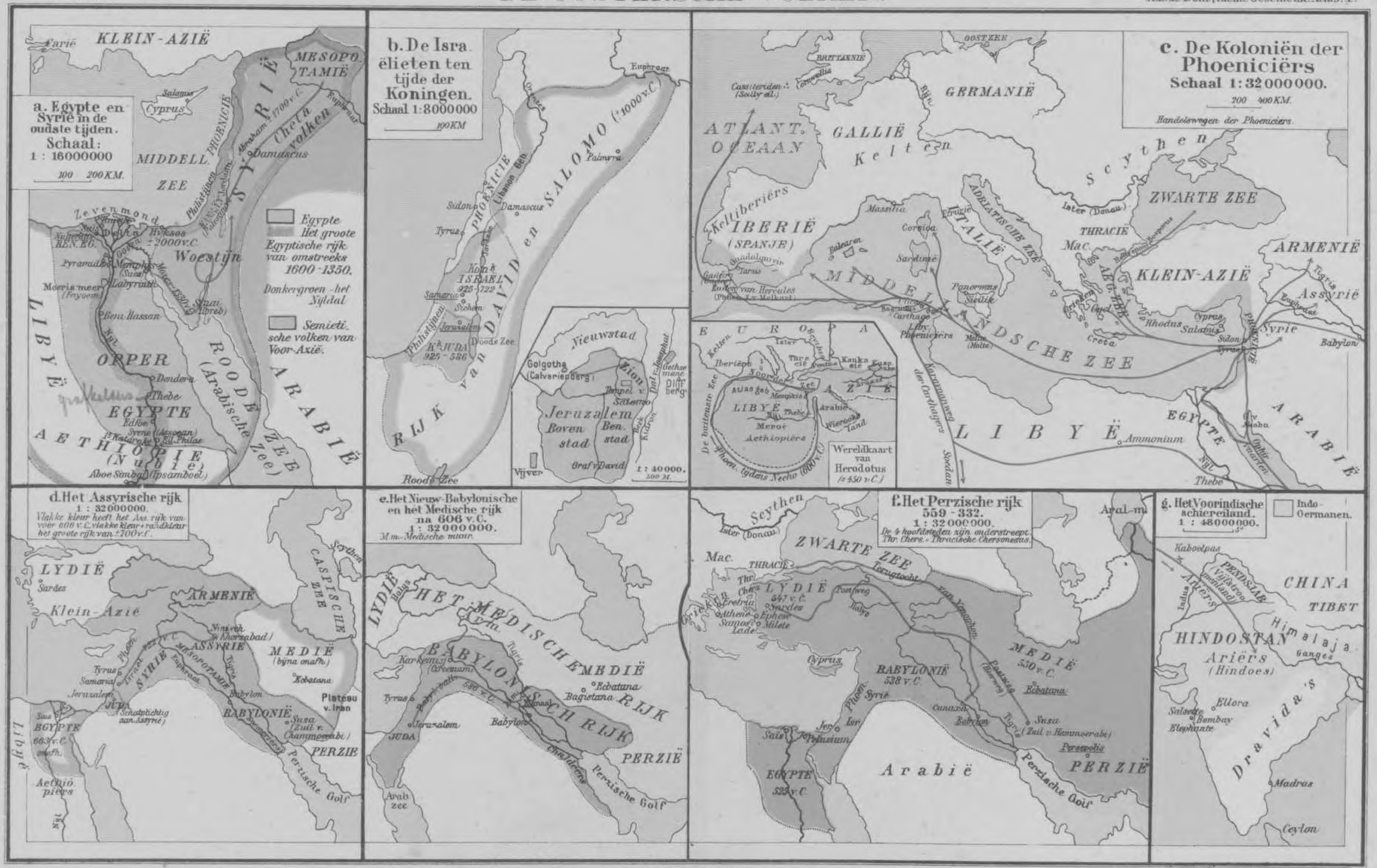

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

II. De Grieken.

Vierde druk.

DE GRIEKEN.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. II.

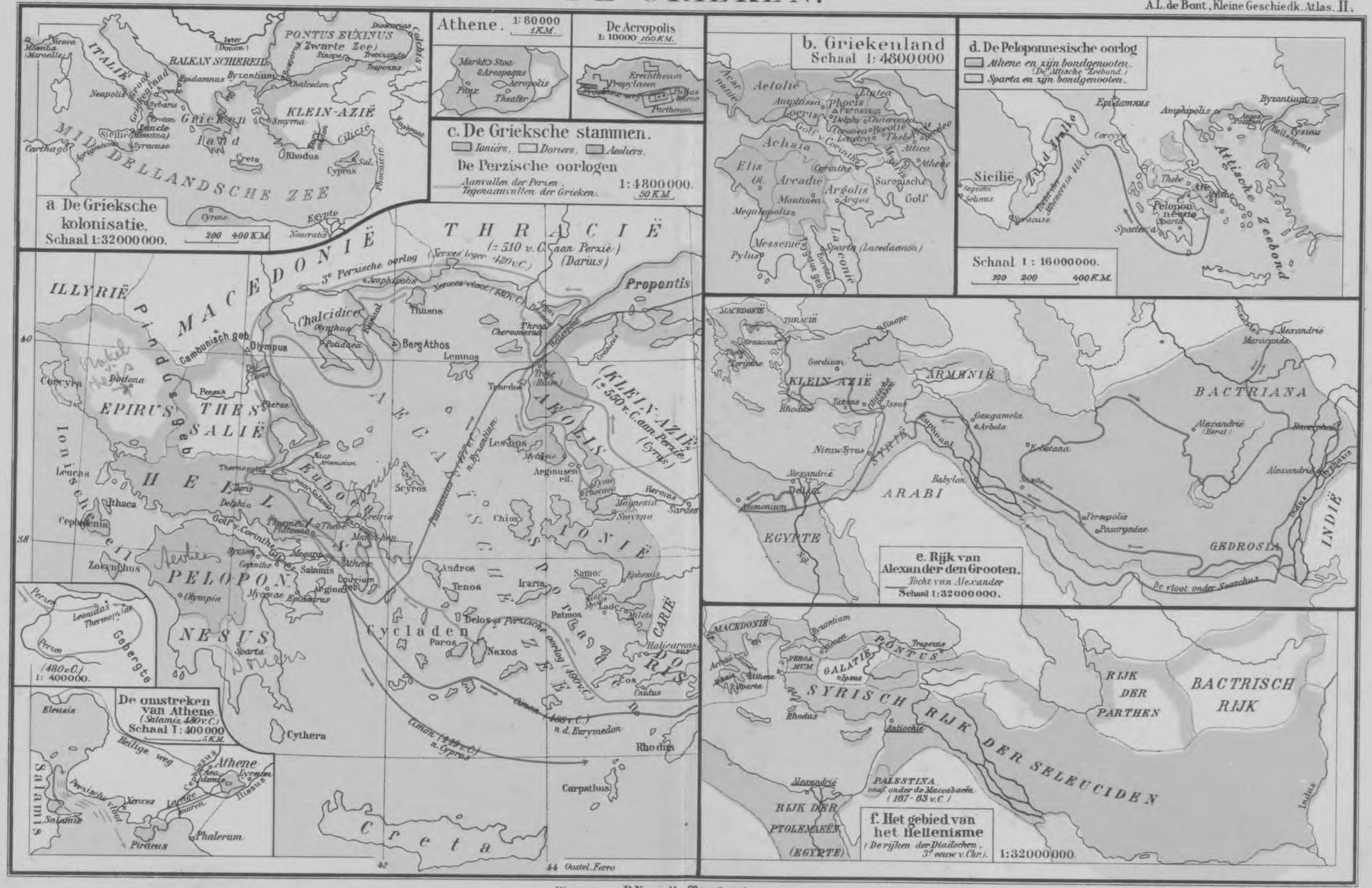

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

III. De Romeinen.

Vierde druk.

DE ROMEINEN.

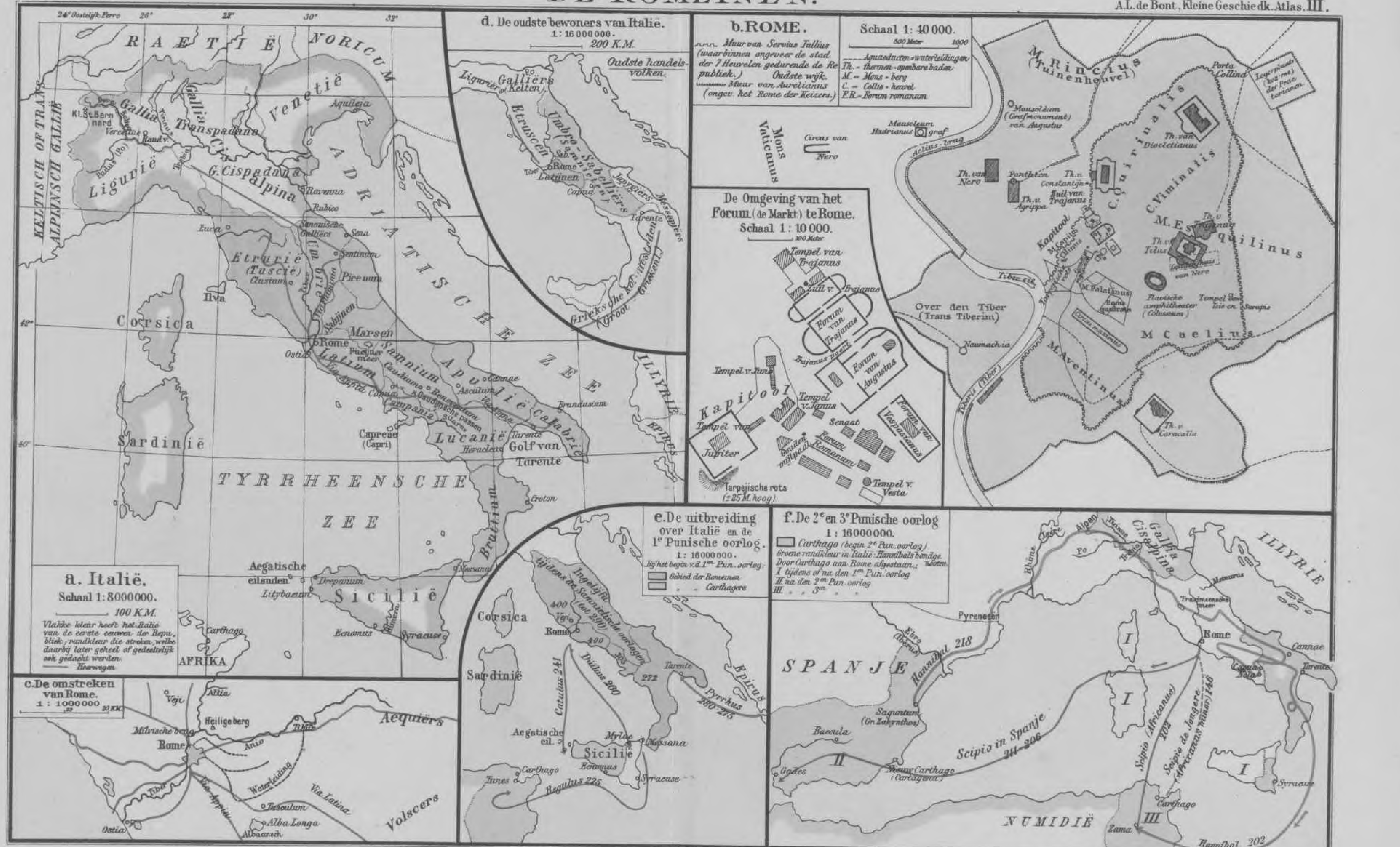

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

IV. Het Romeinsche Rijk.

Vierde druk.

HET ROMEINSCHE RIJK.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. IV.

V. Eerste helft der Middeleeuwen (476 — ± 1100).

De Christelijke kerk tot Gregorius den Groote (±600).
Schaal 1:32000000
De vijf metropolitaan-steden blauw onderstreept.
Voormalige Arianen zwart onderstreept.

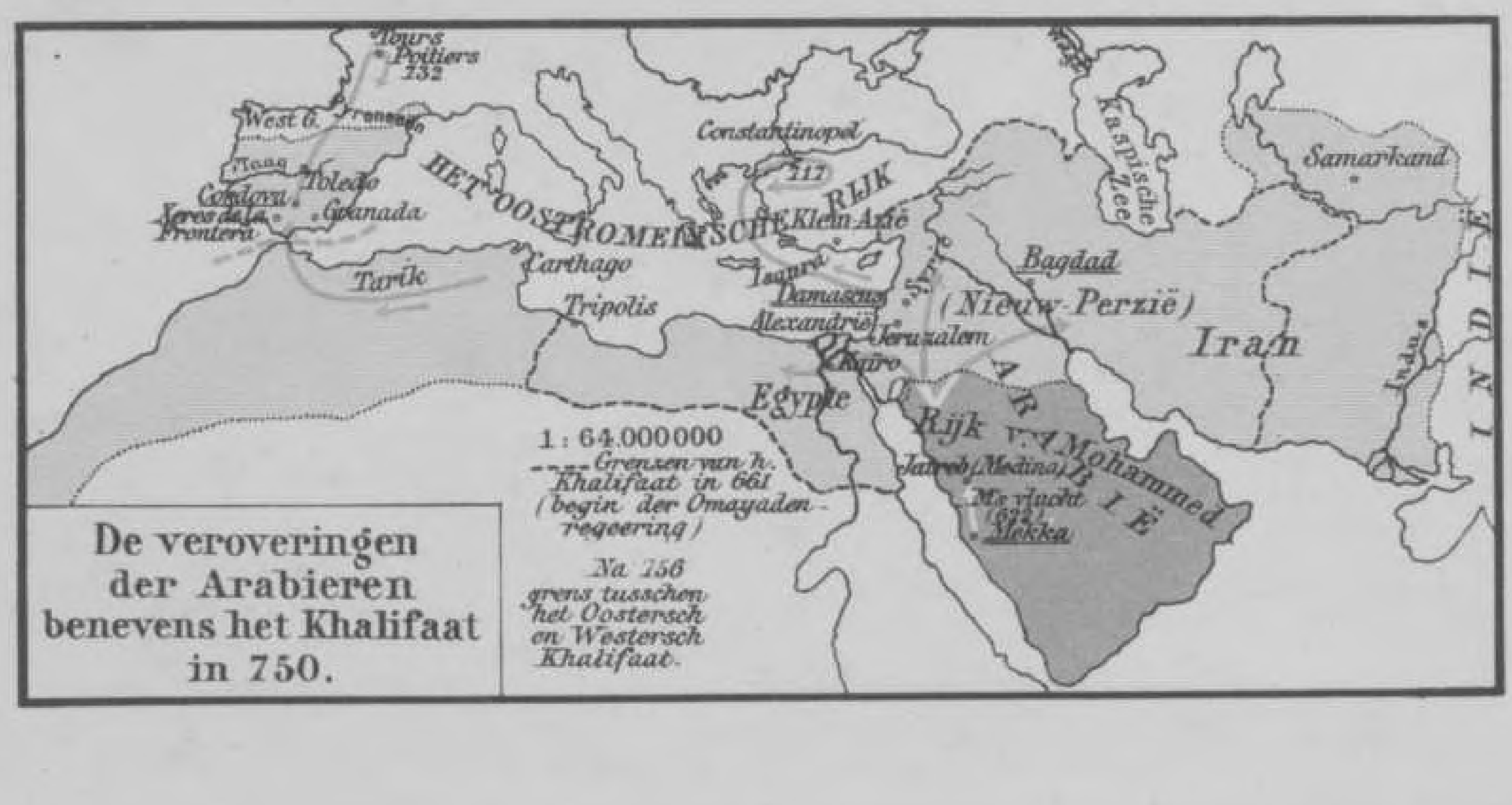

De veroveringen der Arabieren benevens het Khalifaat in 750.

Vierde druk.

EERSTE HELFT DER MIDDELEEUWEN (476 - ± 1100).

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. V.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

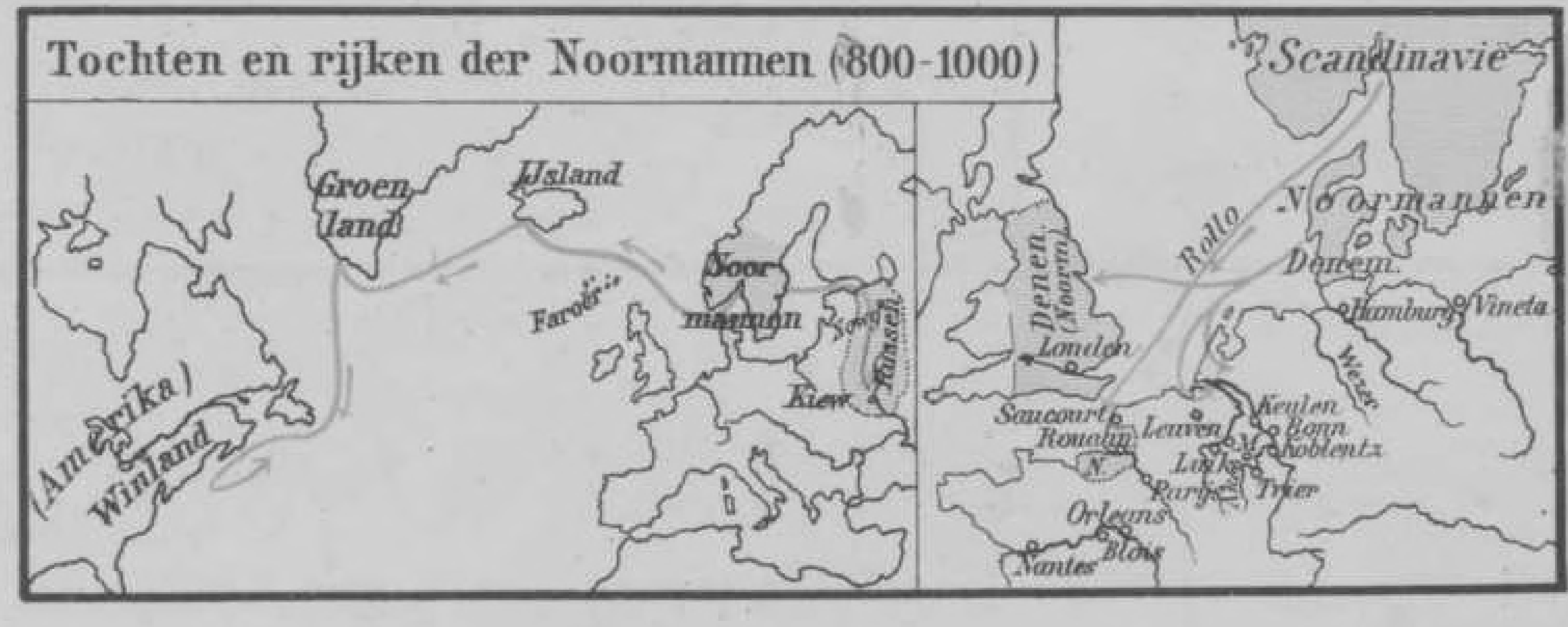

Tochten en rijken der Noormannen (800-1000)

VI. Tijdperk der Kruistochten (± 1100 — ± 1300).

CHRISTENEN EN MOHAMMEDANEN BIJ HET BEGIN DER KRUISTOCHTEN.

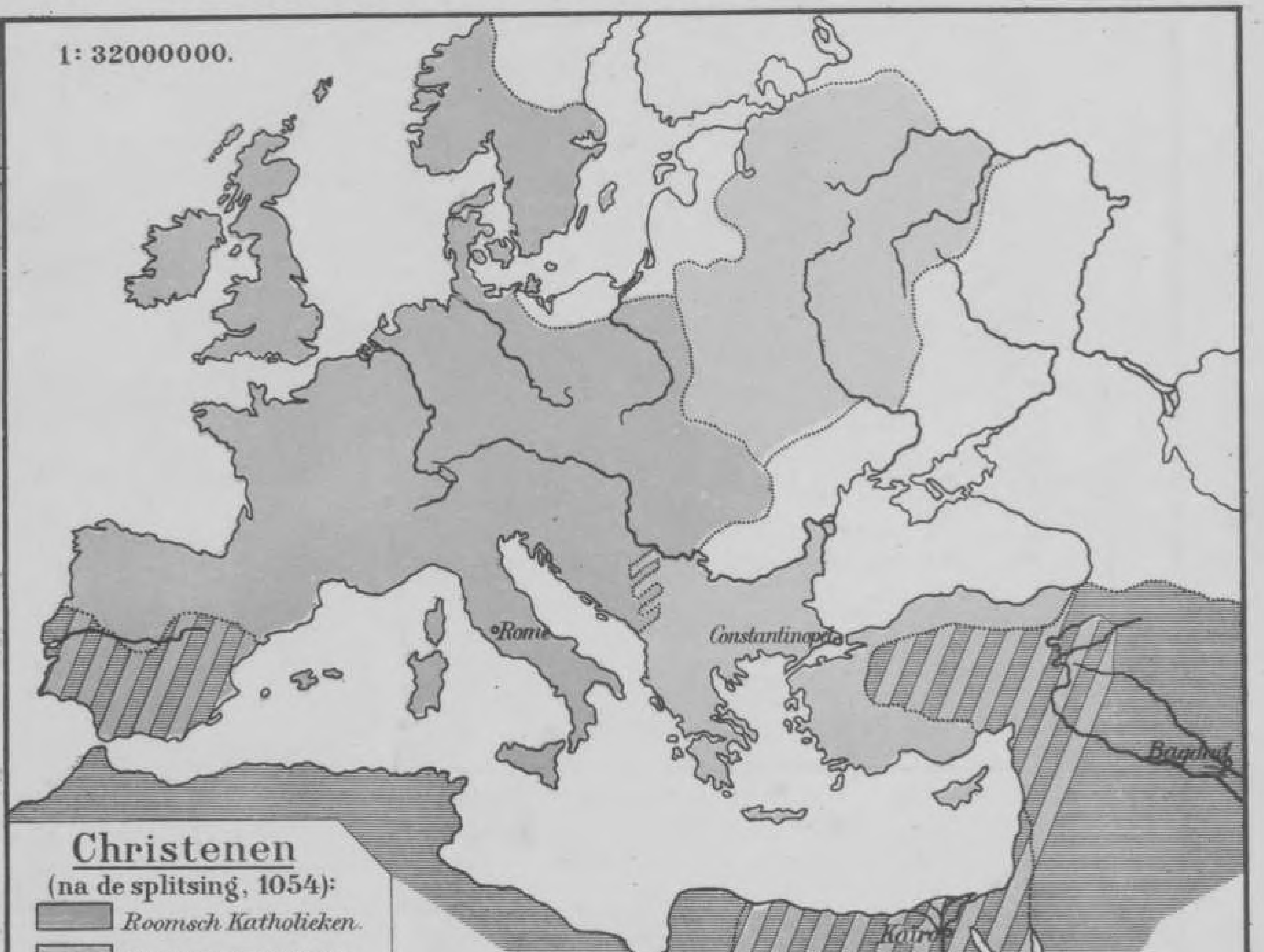

Vierde druk.

TIJDPERK DER KRUISTOCHTEN, (±1100 - ±1300).

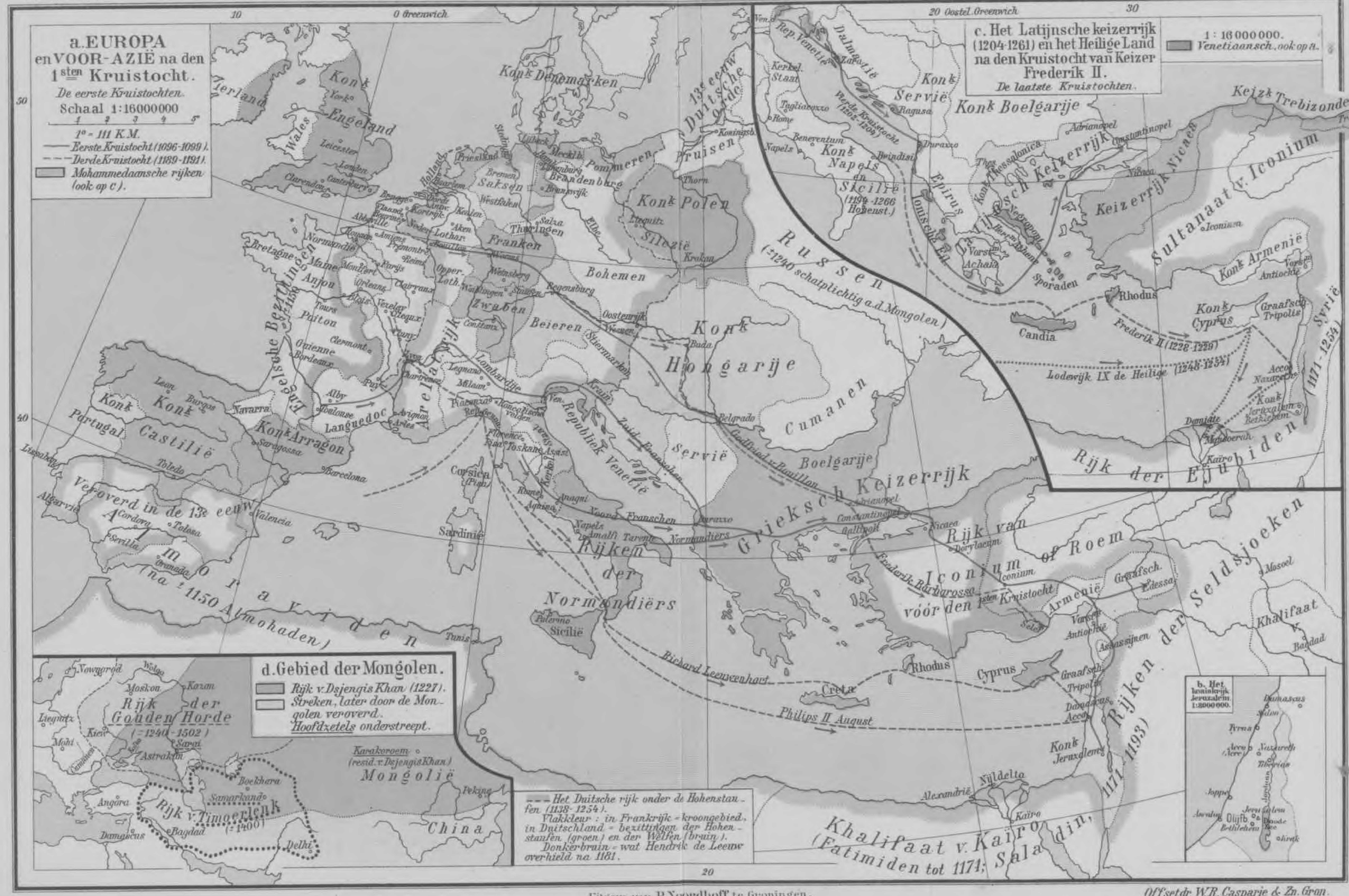

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

DE DUITSCHE KOLONISATIE v. 1100-1300.

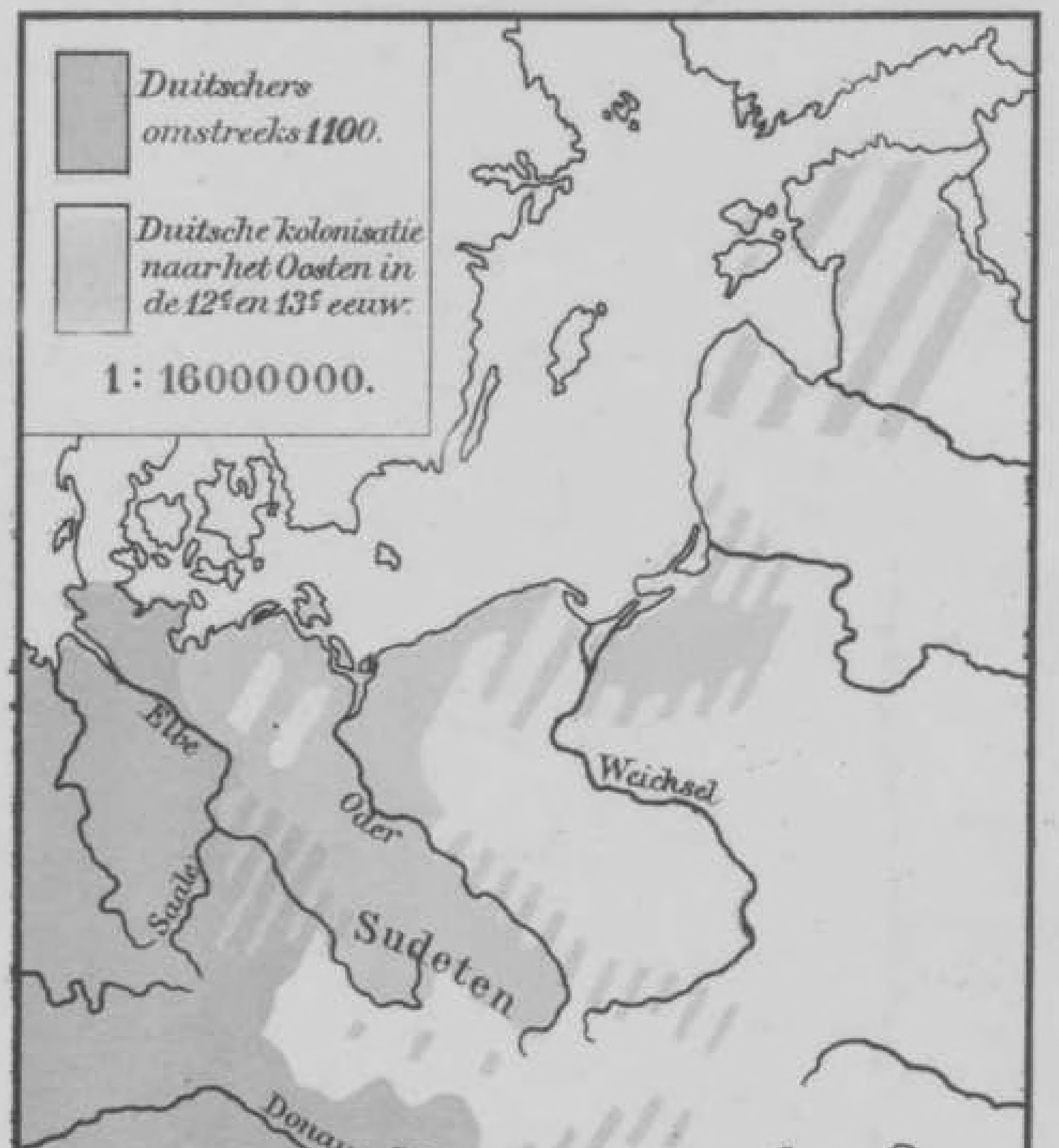

VII. Tijdperk ± 1300 — ± 1500.

Vierde druk.

TIJDPERK VAN ± 1300 – ± 1500.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. VII.

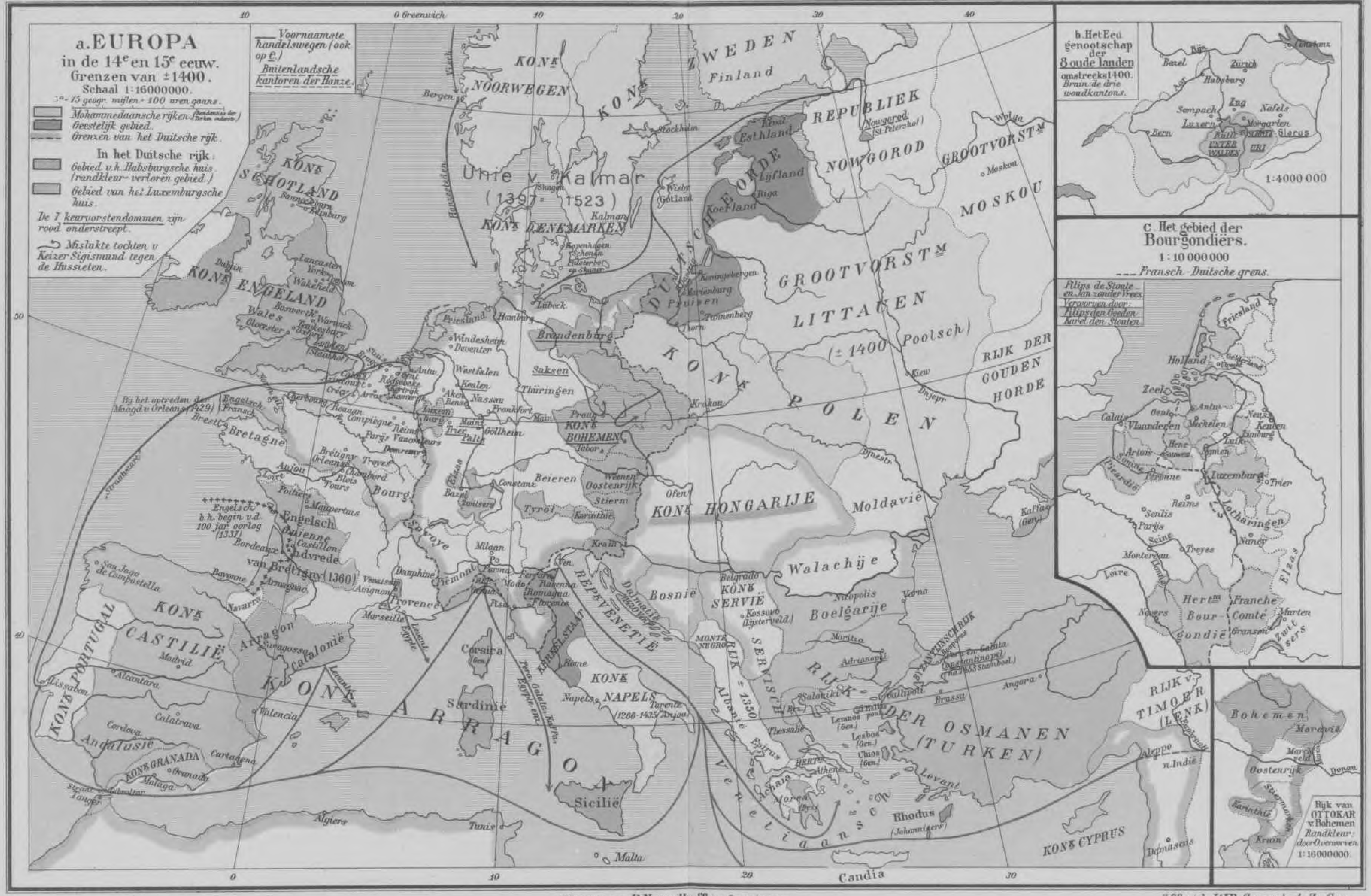

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

DE HANZE.

Dantzig
Lübeck
Stettin
Emden
Hamb.
Lüneburg
Bremen
Branswijk.
Kampen
Amsterdam
Utrecht
Maagdenb.
Londen
Damme
Dordt
Antw.
Brugge
Gent
Luik
Aken
Keulen
Hildesheim
Leipzig
Elbe
Dresden
Frankfort
Mainz
Neurenberg
Moldau
Champagne
Parijs
Brie
Troyes
Straatsb.
Regensburg
Ulm
Augsburg
Salzach
Weenen
Sem-
mering
Mur
Bazel
Zürich
Innsbrück
Brenner
Châlons

VIII. Tijdperk der Godsdienstoorlogen, 1492—1648 (1660).

TIJDPERK DER GODSDIENSTOORLOGEN, 1492-1648 (1660).

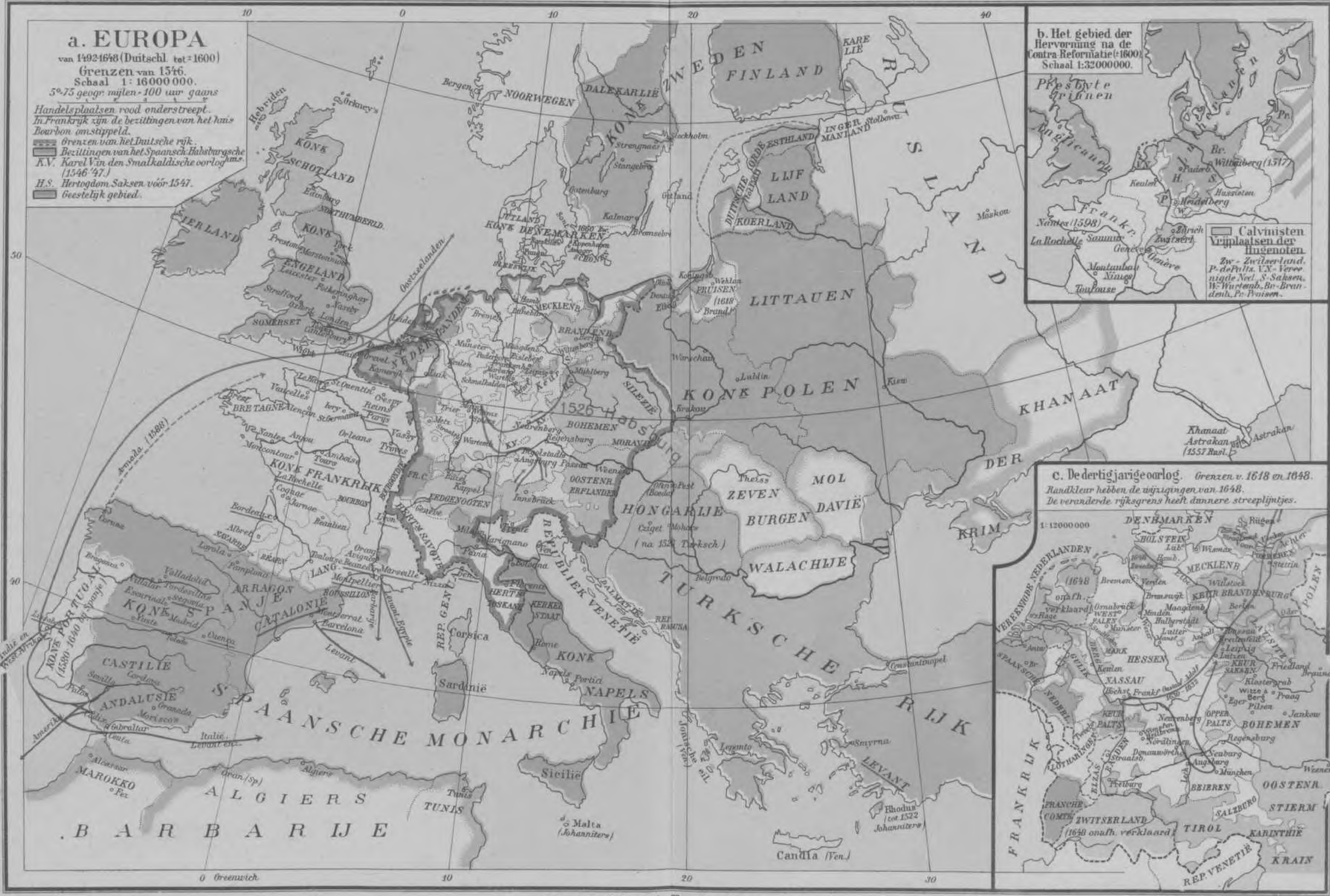

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

IX. Tijdperk van 1648—1789.

Vierde druk.

TIJDPERK VAN 1648 - 1789.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas IX.

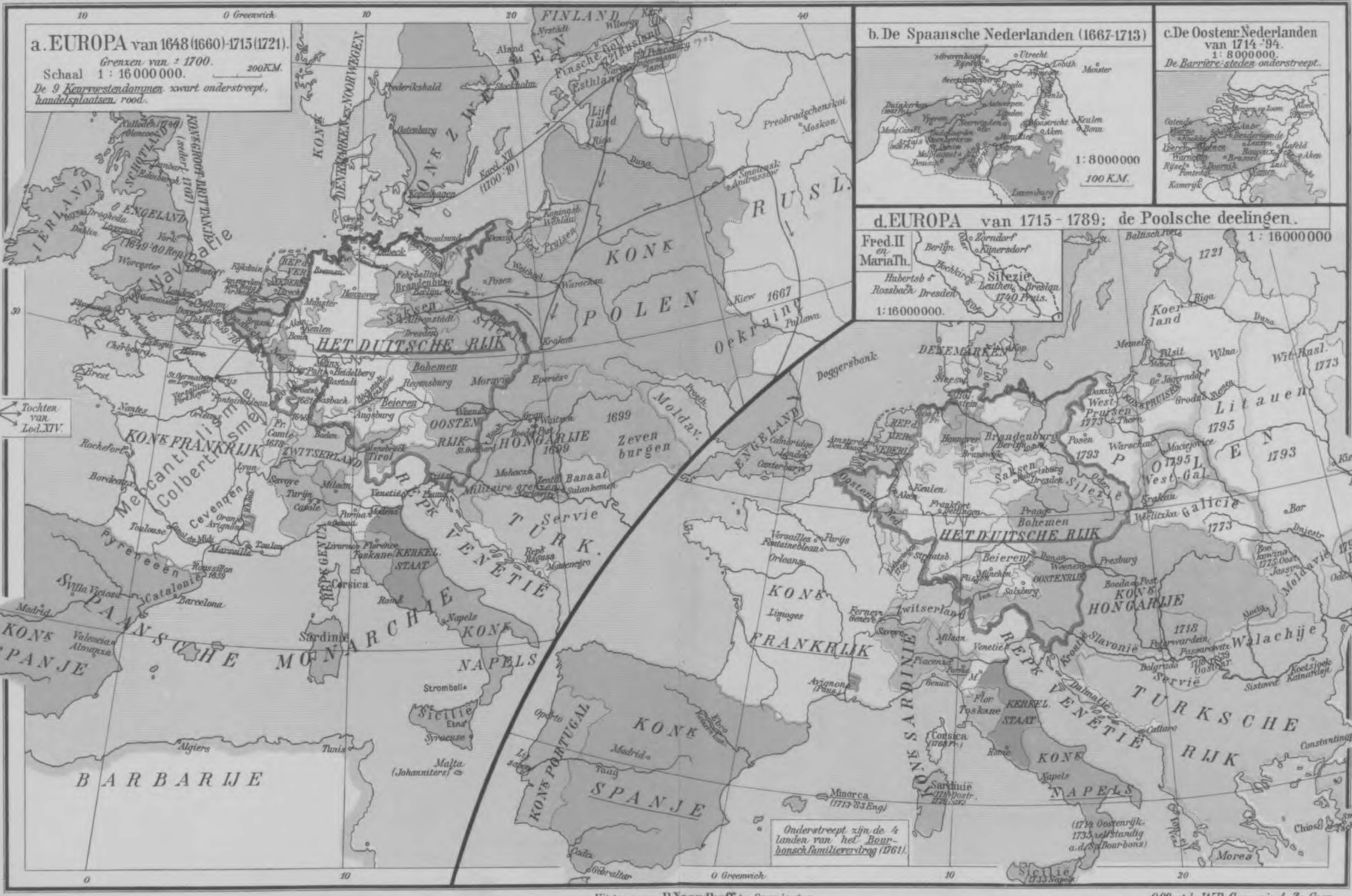

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

Frankrijks
gebiedsuitbreiding
van 1648-1789.
1: 4800000.
100 K.M.
Grenzen v. Frankrijk vóór den Munsterschen vrede.
Verworven tijdens:
Lodewijk XIV.
Lodewijk XV.
Duinkerken 1662
Calais
1678
Rijsel (Lille) 1668
Artois 1659
Atrecht (Arras)
Kamerijk Kambrai
Maastricht
Brussel
Aken
Luik
Namen
Maas
Givet
Bouillon
Keulen
Rijn
DUITSCHE RIJK
Moezel
Trier
Luxemburg
Mainz
Diedenhofen (Thionville)
Landau
FRANKRIJK
Reims
Verdun
Metz
Nancy
Toul
Lotharingen 1766
Straatsburg 1681
Seine
Marne
Parijs
Versailles
Breisach
Colmar
Elzas 1648
Mülhausen
Bazel
Dijon
Franche-Comté 1678
Besançon
ZWITSERLAND
Saône
Genève
Rhône
Savoye
Pous.geb.
Oranje (1672-'97) 1713
Avignon
Durance
Nizza
Marseille
Perpignan
Roussillon 1659
SPANJE

X. Het Revolutie-tijdperk (1789—1815).

HET REVOLUTIE-TIJDPERK (1789-1815).

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.
Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

De gebiedsuitbreidingen der Zuidduitsche staten gedurende het Revolutie-tijdperk.

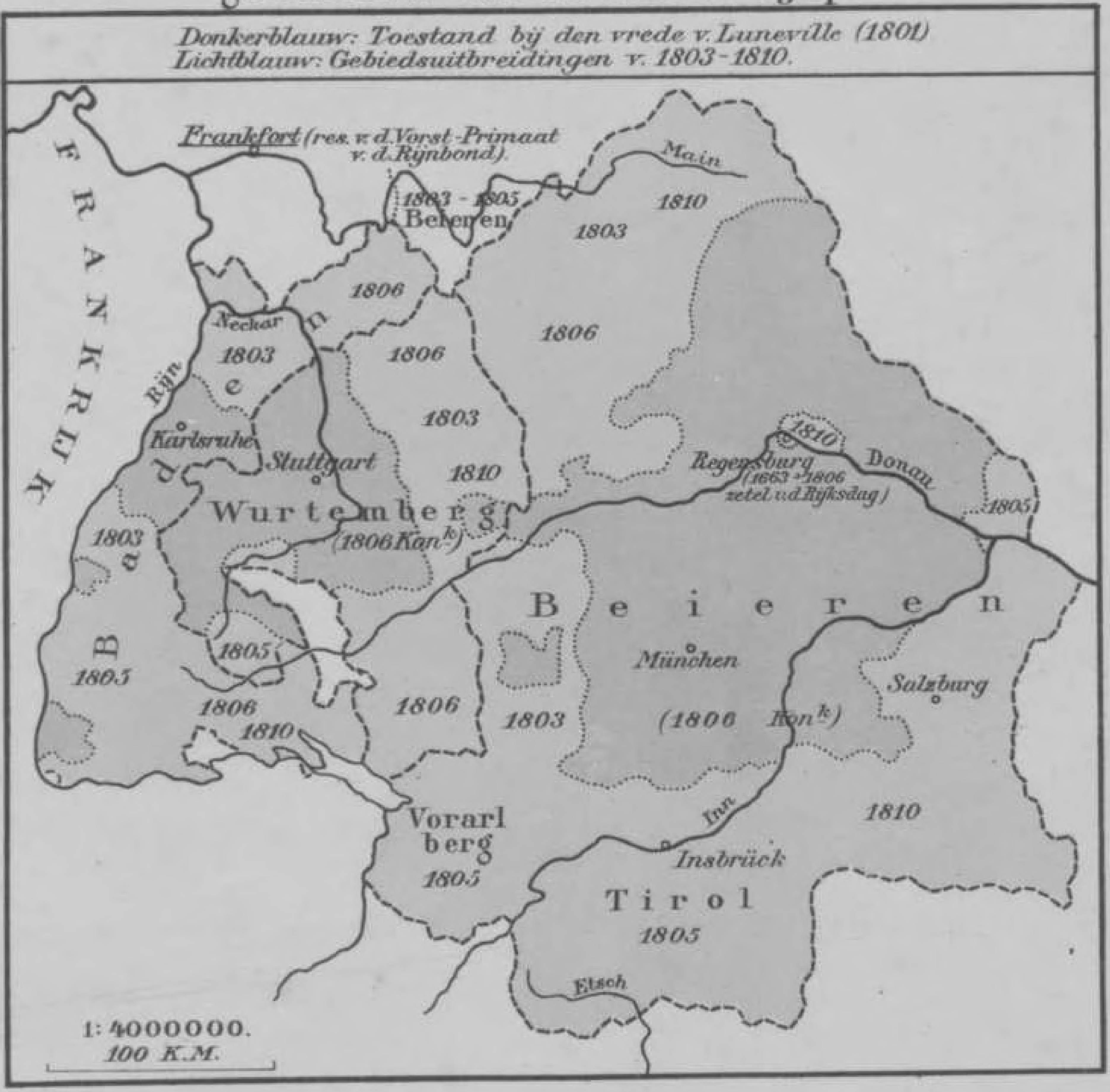

XI. Tijdperk van 1815—1866.

Plombières 1858 samenkomst Nap III en Cavour

TIJDPERK VAN 1815-1866.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

XII. 1866 – 1914. Noord-Amerika.

DE IERSCHE QUAESTIE.

Vierde druk.

1866 - 1914. NOORD-AMERIKA.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. XII.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

Enos - Midia.

Het Balkan Schiereiland na de beide Balkan oorlogen (1912 en '13).
1: 16000000
Vlakkleur: Toestand vóór den eersten oorlog.
Bulgaarsch Turksche grens na den eersten oorlog
------ Grenzen na den tweeden oorlog.

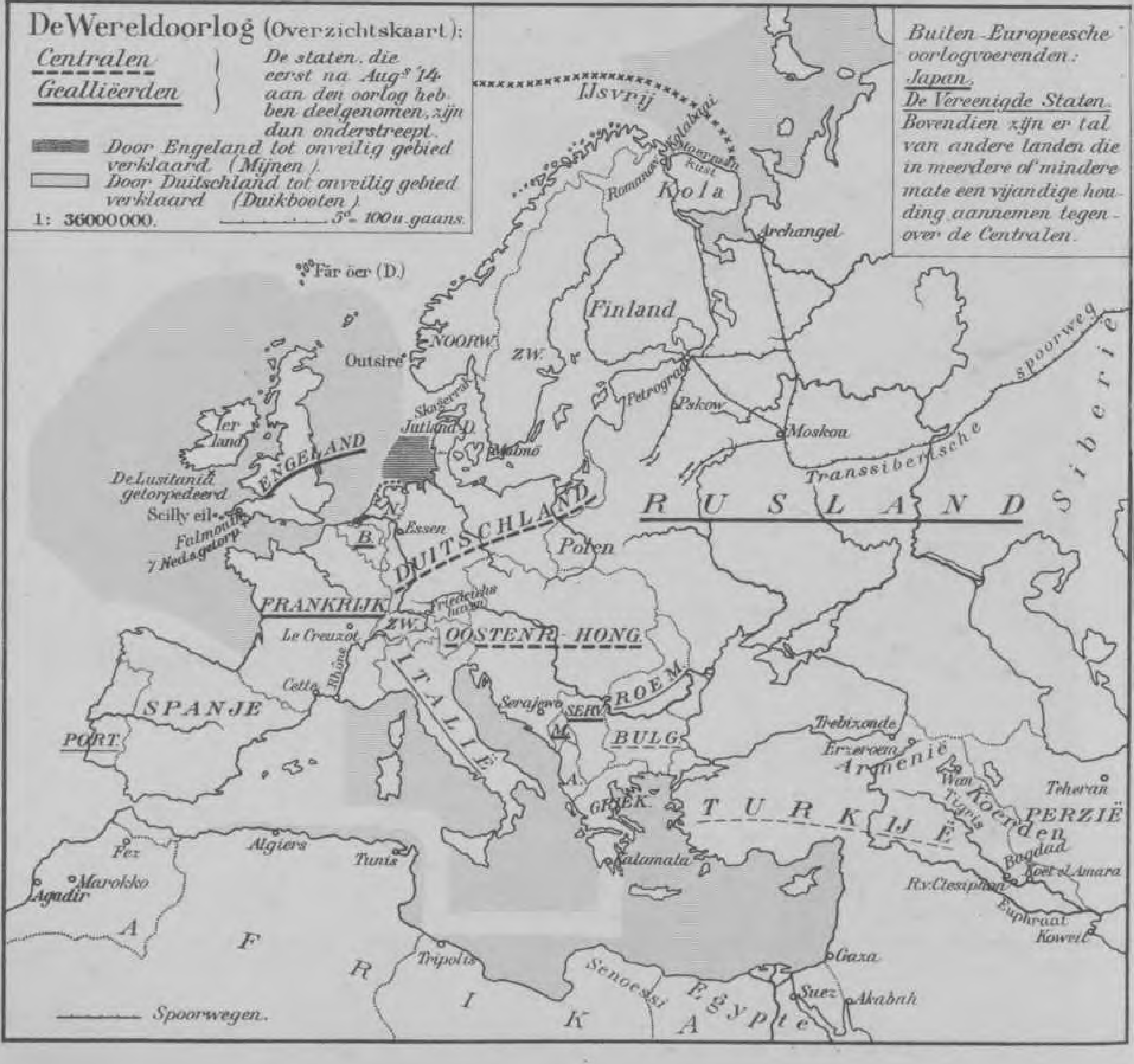

De Wereldoorlog (Overzichtskaart):
Centralen
Geallieërden
De staten, die eerst na Aug.s '14 aan den oorlog hebben deelgenomen, zijn dun onderstreept.
Door Engeland tot onveilig gebied verklaard. (Mijnen).
Door Duitschland tot onveilig gebied verklaard (Duikbooten).
1: 36000000. 5° = 100 u. gaans.

Buiten-Europeesche oorlogvoerenden:
Japan,
De Vereenigde Staten.
Bovendien zijn er tal van andere landen die in meerdere of mindere mate een vijandige houding aannemen tegenover de Centralen.

XIII. De Wereldoorlog.

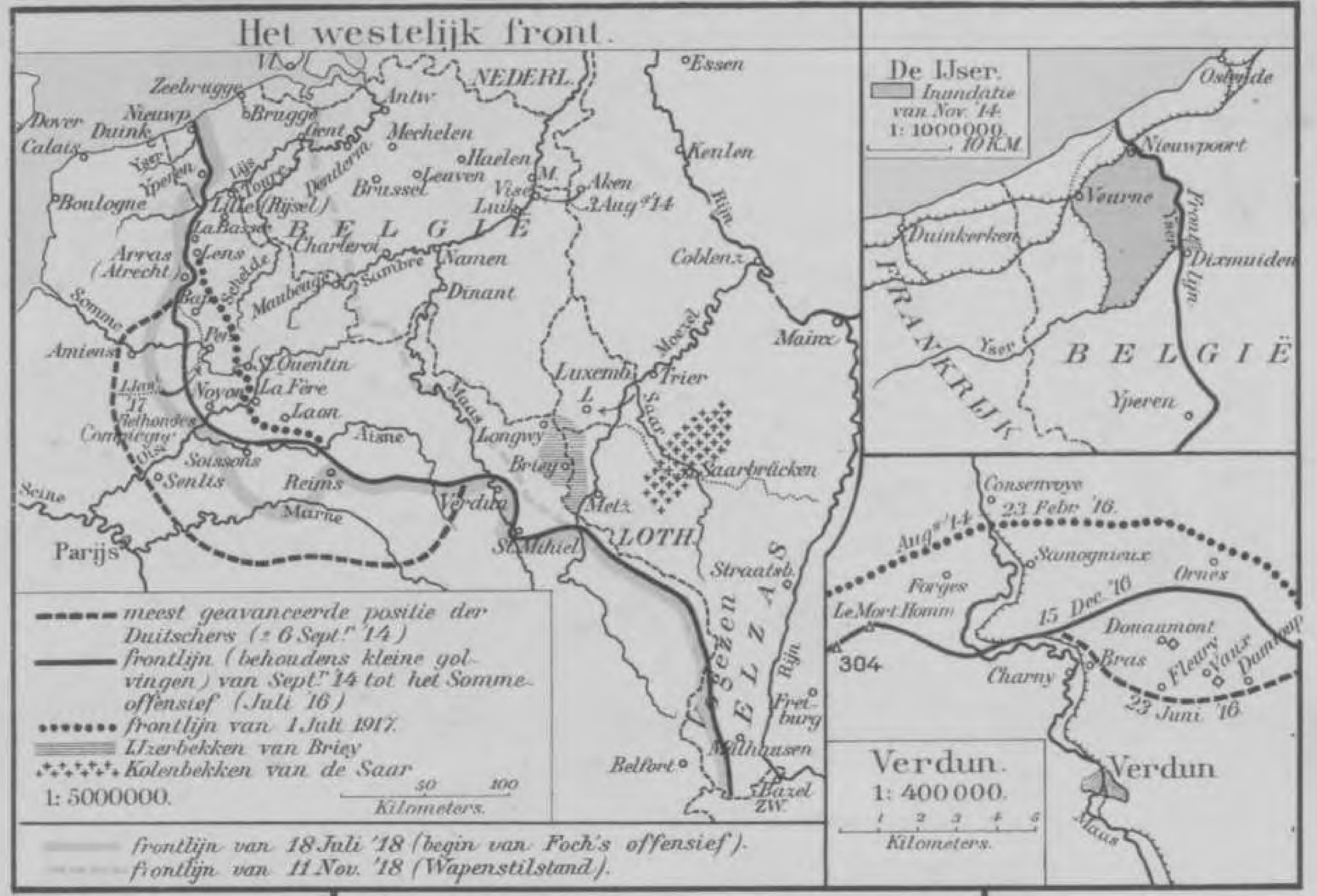

Vierde druk.

DE WERELDOORLOG.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. XIII.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

XIV. Ontdekkingsreizen en Koloniën.

Vierde druk.

ONTDEKKINGSREIZEN EN KOLONIËN.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. XIV.

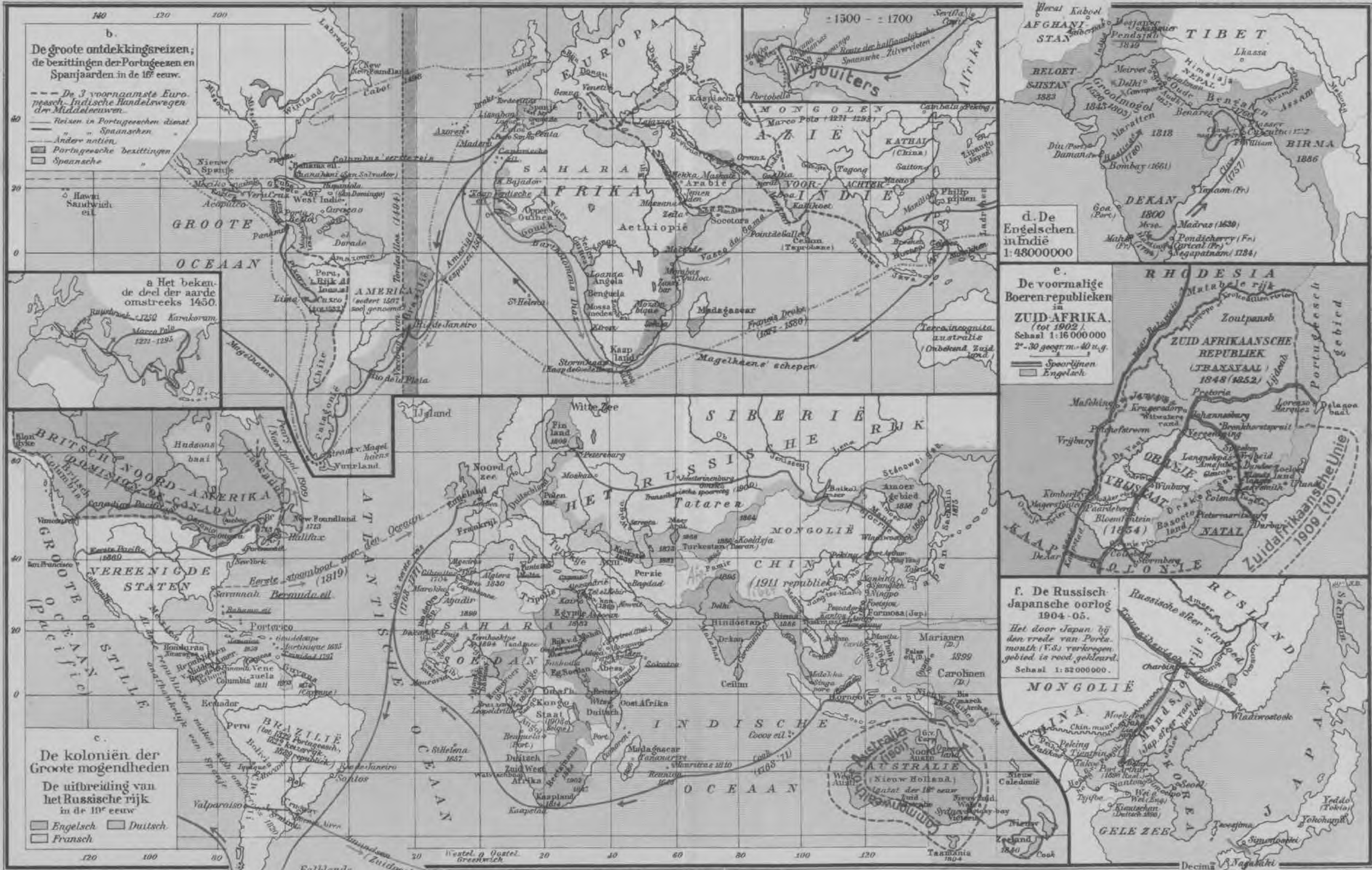

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

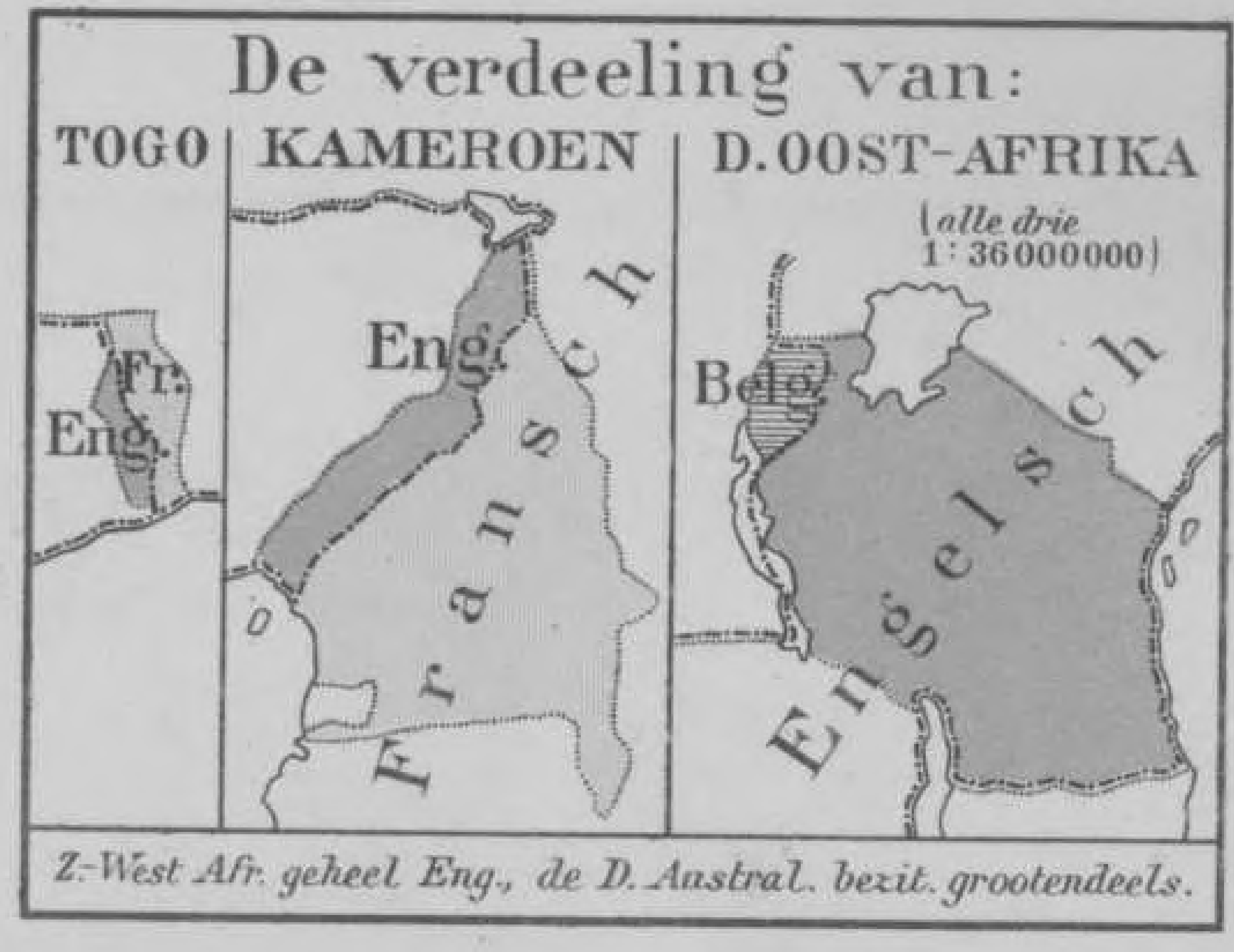

DE WERELDHANDEL.

Groei van den Wereldhandel sedert 1800.

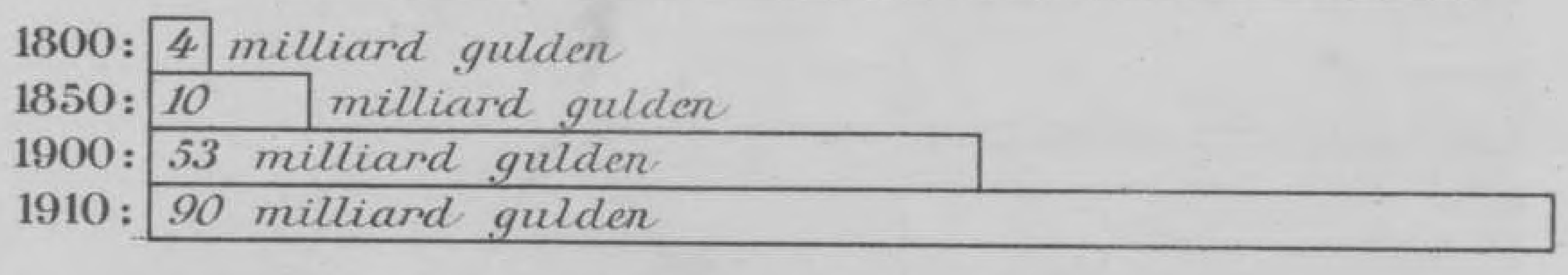

25 jaren Wereldhandel (1885 en 1910).

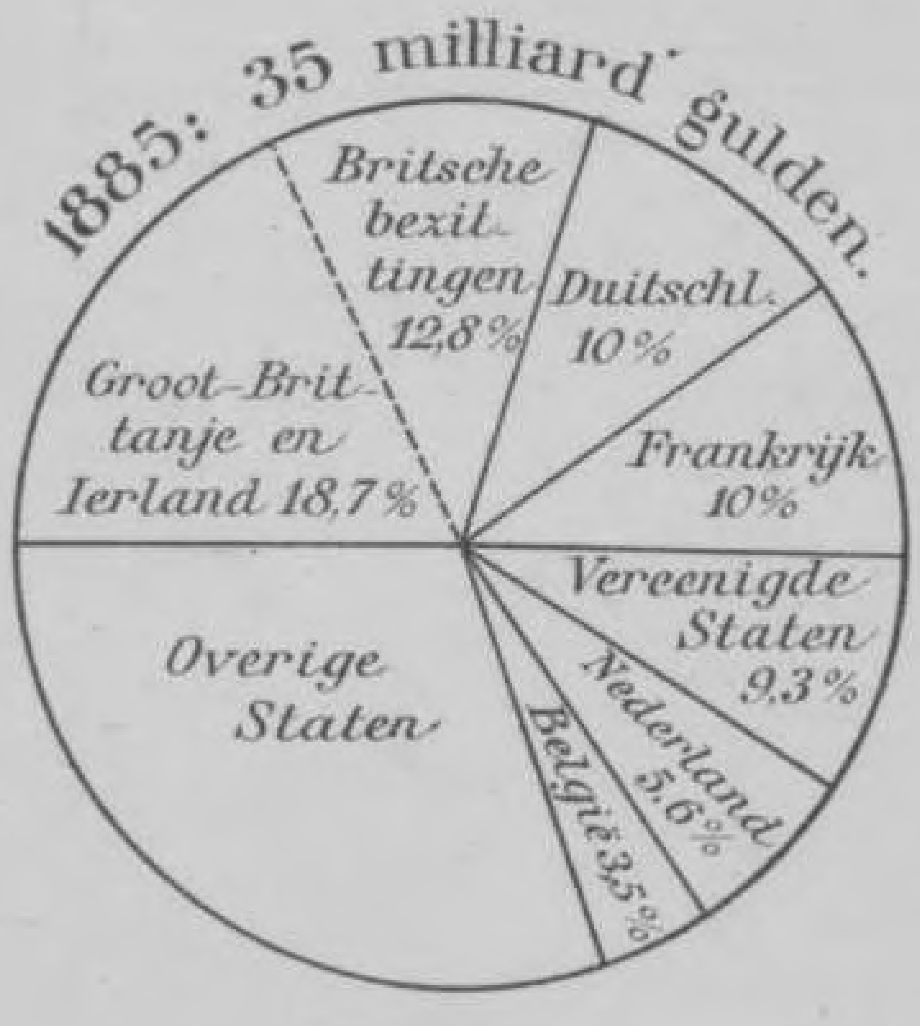

XV. Ons land gedurende de Oudheid en de Middeleeuwen.

Vierde druk.

ONS LAND GEDURENDE DE OUDHEID EN DE MIDDELEEUWEN.

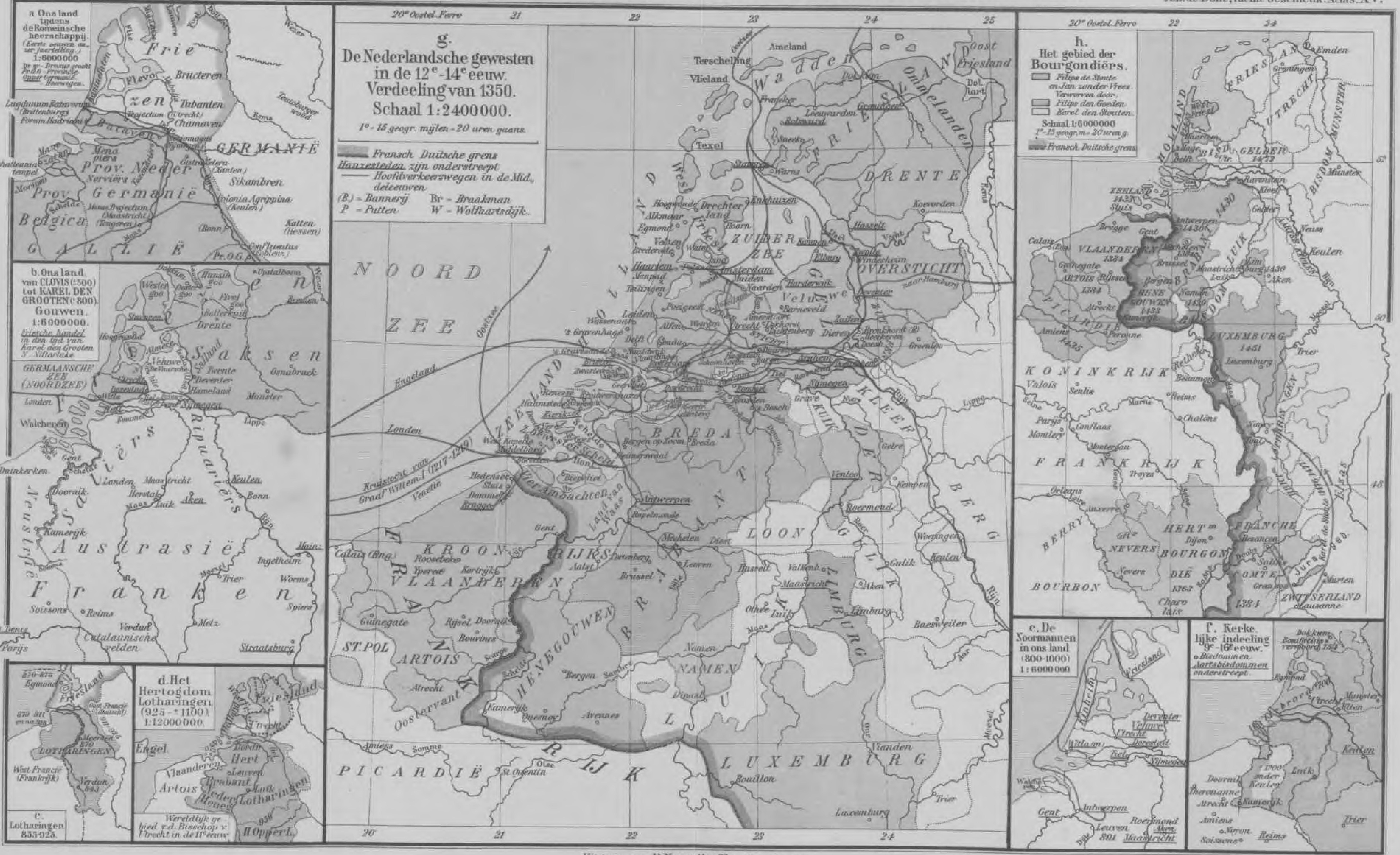

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

Het Sticht, Holland en Gelder
(12e-14e eeuw).
--- Het Sticht ±1000.
Donkerblauw: Gebied van Holland en Gelder ± 1150.
Lichtblauw: Gebiedsuitbreiding van Holland en Gelder tot ± 1350.
Voor Friesland brengt de zwarte streeplijn de aanspraken van het Sticht in herinnering, de blauwe die van Holland.
1:2400000.
Friesland t.O.d. Lauwers
Ommelanden (1428 verbond.m.Gr.)
Oldambt (1401 Gr.)
Gron.
Eems
Lauwers
Vlie
Westergoo
Oostergoo
Friesland (±1200 condominium v.Holl. en het Sticht)
Texel 1290
Stavoren
Stellingwerf
Oversticht
Koev.
West Fr. 1288
Albr. 1396
Egmond
Kennemerland 922
1275
Amstel (1300)
(1285)
Zw.
Rijnland ±1000
Dev.
Veluwe ±1150
Zutfen 1138
Utr.
Woerden
Nedersticht
's Gravenhage (1250)
Maasland ±1000
Arnh.
Groenlo
Elten
Teisterbant
Betuwe
Holland 1018
Rijk v. Nijm. 1247
Zeel.
bewester S. 1323
Schelde
Brabant
Gelder
Venlo
Roermond
Vlaanderen
Antw.

XVI. De Nederlanden van 1515—1648.

Vierde druk. **DE NEDERLANDEN TIJDENS KAREL V FILIPS II EN DEN 80 JARIGEN OORLOG (1515–1648).** A.L. de Bont, Kl. Gesch. Atl. XVI.

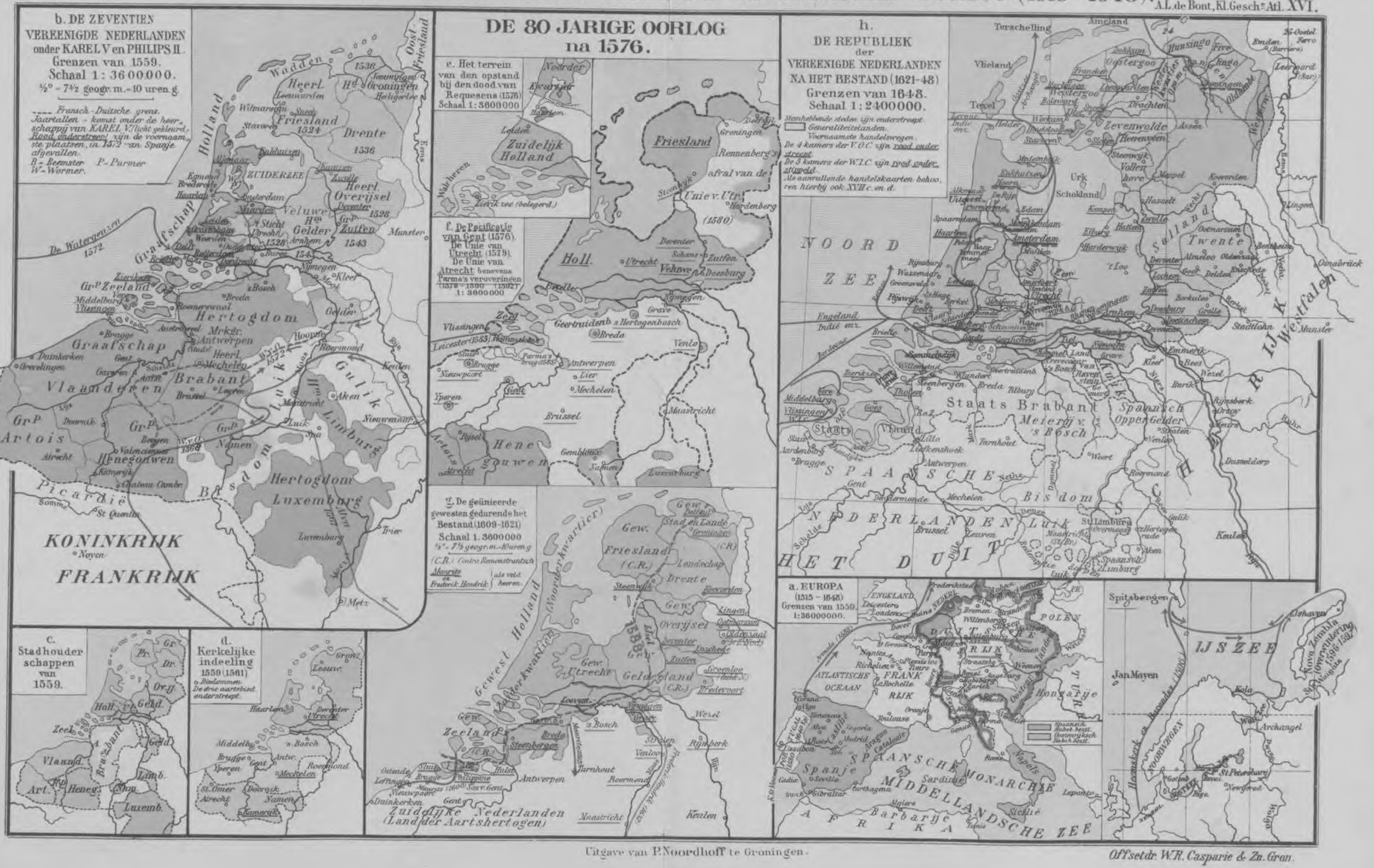

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen. Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

CARTONS VOOR DEN 80 JARIGEN OORLOG.

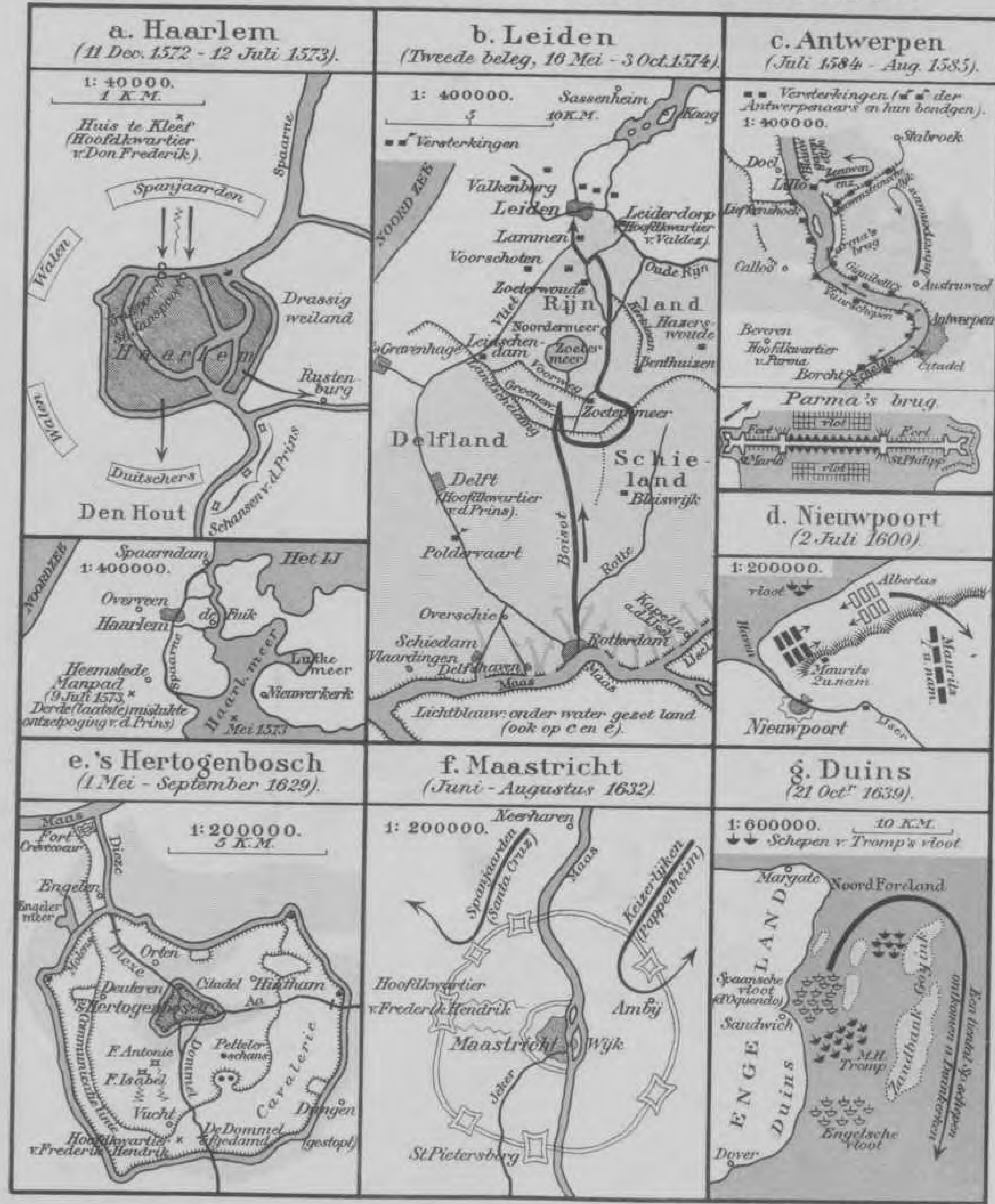

XVII. De Republiek en Omgeving van 1648—1795.

Vierde druk. **DE REPUBLIEK EN HARE OMGEVING NA DEN VREDE VAN MUNSTER (1648-1795).** A.L. de Bont, Kl. Gesch. Atl. XVII.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

XVIII. De Fransche tijd.

Vierde druk. ONS LAND IN DEN FRANSCHEN TIJD. (1795 - 1814.). A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. XVIII.

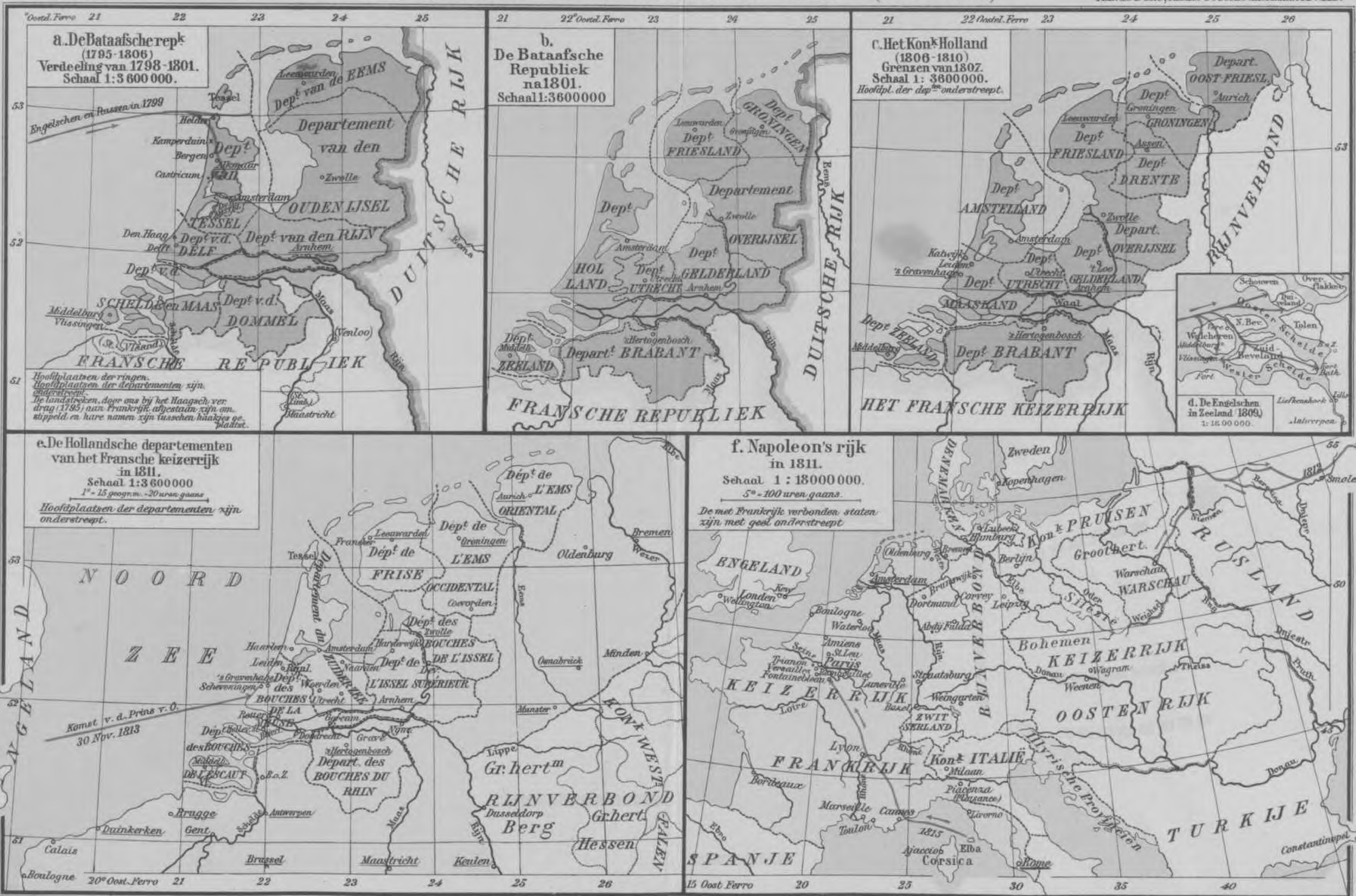

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen. Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

XIX. Het Koninkrijk der Nederlanden na 1815.

Vierde druk. **HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN NA 1815. CARTONS.** A.L. de Bont, Kl Geschiedk. Atlas. XIX

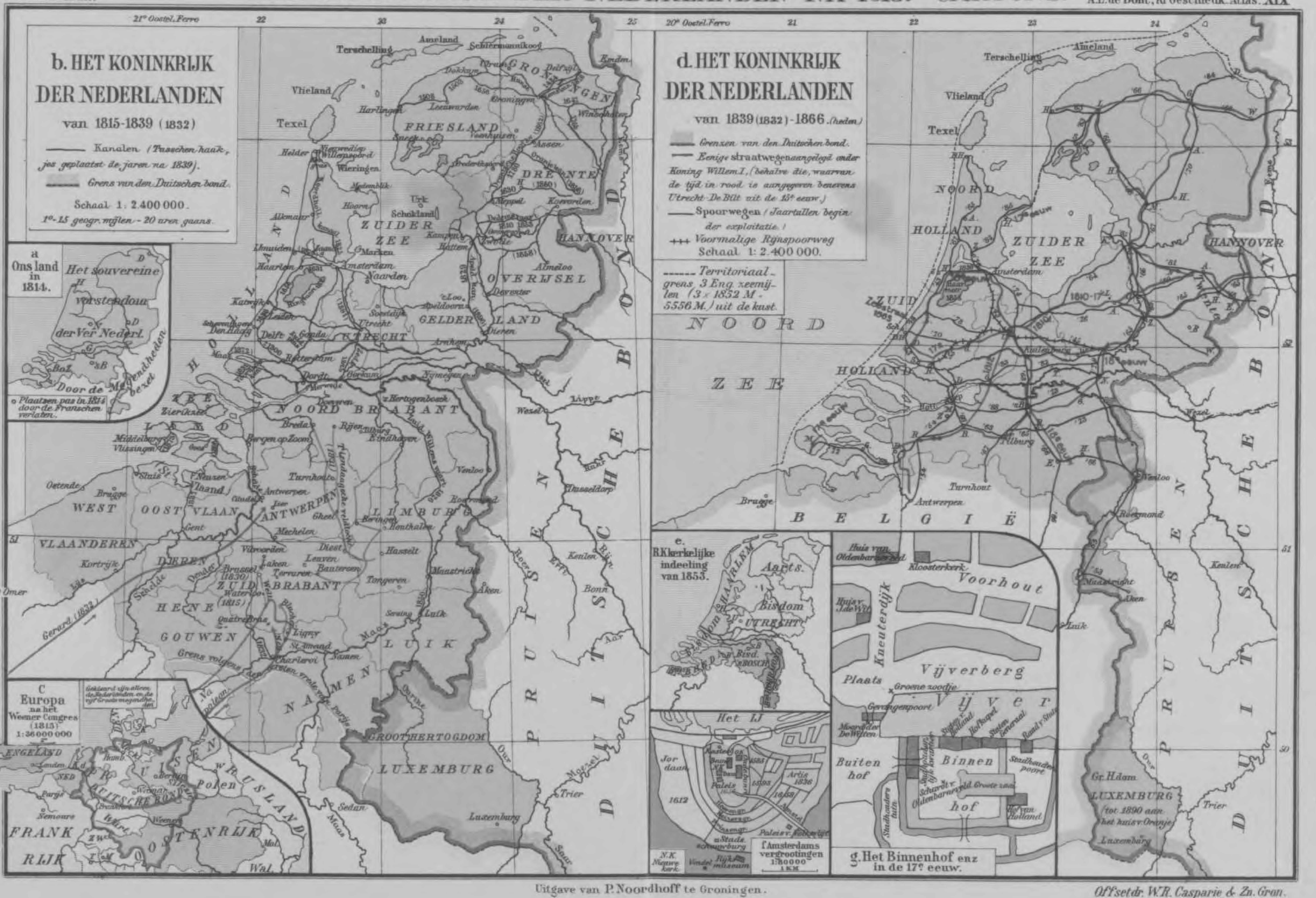

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen. Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

ONS LAND EN DE WERELDOORLOG.

XX. De Nederlanders in Vreemde Werelddeelen.

Vierde druk.

DE NEDERLANDERS IN VREEMDE WERELDDEELEN.

A.L. de Bont, Kleine Geschiedk. Atlas. XX.

Uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Offsetdr. W.R. Casparie & Zn. Gron.

L04196-I

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00715 5272